

ÉRTEKEZÉSEK
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XI. KÖTET. VIII. SZÁM. 1883.

KÁLDI GYÖRGY
NYELVE.

DR KIS IGNÁCZTÓL.

— 2 — Ára 50 kr. — 2 —

BUDAPEST, 1884.

A M. TUD. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvönkönyvhöz: Télfy Ivántól. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Gelije Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuelről. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kézíratai- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legújabbán érkezett négy Corvin-codexről: Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikái felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Joannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finaly Henrik l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szó-tárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai és me Magyarországon Besenyei előtti) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. Gr. Kun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defferekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóin után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Cséri János Bárczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imre t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló. Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett. Finaly Henrik l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetről, tekintettel a magyar ösköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kun Géza l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende l. tagtól 51 l. 20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondták s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól. 1874. 151 l. 40 kr. — II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól.

KÁLDI GYÖRGY

NYELVE.

D^R KIS IGNÁCZTÓL.

.

BUDAPEST, 1883.

A M. T. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADEMIA ÉPÜLETÉBEN.)

.

.

Budapest, 1881. Az Athenaeum r. társz. könyvnyomdája.

Káldi György nyelve.

(Felolvastatott a M. T. Akadémia 1883. máj. 7-én tartott ülésében.)

Káldi György méltó vetélytársa Pázmánynak, akár írott műveinek nagy terjedelmére nézve, akár jó magyarság tekintetében. Káldi nagyobb körben csak mint szent-írás-fordító ismeretes, pedig vannak nagy számú predikációi is, melyek oly szép és zamatos magyarsággal vannak írva, hogy ma is élvezet azokat olvasni. Pázmány tagadhatatlanul nagyobb ész, nyelve is gazdagabb szólásmódokban és megkapó képekben; de azért Káldi méltán »követ vethet« hires kortársával és pártfogójával; sőt azon meggyőződésemet is ki merem mondani, hogy Káldi nyelve simább, egyöntetűbb és következetesebb Pázmányénál. Grammatika és syntaxis tekintetében csekély különbség van Káldi és Pázmány nyelve között; de szókincs dolgában tetemes a különbség. Igen sok szó, szólásmód és közmondás található Káldinál, melyek Pázmánynál nem fordulnak elő. Ezeket megismertetni, forgalomba hozásukat lehetővé tenni s egyáltalán Káldi nyelvének hű képét adni, volt jelen művecske célja.

Ezen mű összeállításánál épen úgy jártam el, mint a »Pázmány Nyelve« ¹⁾ szerkesztésénél. Itt is a grammatika és syntaxis fejezetei szerint állítom szem elé Káldi nyelvét, kitüntetve sajátosságait s a mai nyelvszokástól való eltéréseit.

Számot adva eljárásomról, első helyen megemlítem, hogy Káldinak szent-írasi fordítására nem terjesztettem ki a kutatást, és pedig két oknál fogva. Először ugyanis a szent-írasi

---

¹⁾ Megjelent a m. t. Akadémia kiadásában, a *Nyelvtudományi Közlemények* XV. kötetében. 1879.

fordítás sohasem adja hű képét az író nyelvének, mert ez itt a betűhöz ragaszkodik. A másik ok, melynél fogva szent-írása átkutatását mellőzhetőnek tartottam, az volt, hogy nagy terjedelmű predikációi épen elégségesek arra, hogy nyelvét megismerhessük. Két kötet Predikációja,²⁾ az első 743, a második 598 nagy folio-lapon apró betűkkel nyomva kitesz annyit, mint Pázmánynak Kalaúza és Predikációi együtt véve. Átkutattam továbbá egy kisebb művét is (A Tíz Parancholatokról való predikációkat, kis foliókötet 300 lap), mely már a szerző halála után jelent meg (Nagy-Szombat, 1686).

Úgy hiszem, nem tettem haszontalan munkát Káldi nyelvének összeállításával. Nemcsak nyelvtudósaink figyelmére méltó ez a tösgyökeres nyelv, hanem bármely író is gazdagíthatja irányát Káldi gyöngyeivel, mert ezek a gyöngyök méltán oda illenek Pázmány gyöngyei mellé.

---

²⁾ Teljes címe: Az Vasárnapokra való Predikációknak első része. Advent első Vasárnapjától-fogva Sz. Háromság Vasárnapjáig. Irta a hűvek vigasztalására és jobbülésára a Jezus-alatt vitézkedő Társaság-béli Nagy-Szombati K á l d i G y ö r g y-pap. Posonban. MDCXXXI. A második kötet »az innepekre való predikációkat« foglalja magában.

ELSŐ RÉSZ.

Helyesírás.

Káldi kortársaival egyezően főleg a népies kiejtés szerint ír, például: *szemünkkel, kezünkkel, gongyát-viseli, gonosság, igasság, nehésség, fottig* (= fogytig), *vattok* (= vagytok).

Követi néha a szófejtés elvét is, mint: *áradton-árad, apadton-apad*; gyakran mind a két elvet alkalmazza, pl.: *mondgya, tudgya*. Nem is mindenkor következetes, mert néha ugyanazon szót kétféleképen írja, mint: *guta* és *gutta, személy* és *személ, veszély* és *veszél, kuldus* és *köldus, könnyü* és *künnnyü*.

Egyéb sajátságai a következők:

cs nála *ch*, mint: *chöndes, bölich, böchü*; csak kivételképpen használ néhányszor *ts* jegyet, mint: *tanáts, áts* (II, 369), *tótsa* (I, 545).

A kettős *sz*-t mindig egészen kiírja, mint: *aszszon, téssz, vesszö*.

zs többnyire *z* jegy alatt fordul elő, mint *zenge, zámoly*; néhányszor azonban *s* jeggyel írja, mint *morsa, alamisna*.

Az *ö* és *ü* hangzókat egy kis fölükbe helyezett *e*-vel jelzi, pl.: *údvösség, púspökség*; az *ö*-t és *ü*-t azonban két vonással (egy kis *c*-forma görbével és egy egyenessel) ily formán: *söt, gond-viselők-közzül*.

Sokszor a mondat közepén is nagy kezdőbetűt használ, leginkább főneveknél, néha mellékneveknél is; bizonyos rendszert azonban nem követ ezen eljárásban.

Káldi is, mint Pázmány és a korabeli írók egyáltalán, az összetett szavakat, az igét az igekötővel *s* a főnevet a névutóval kötőjellel kapcsolja össze, pl.: *szám-adás, szám-vevő, Isten-után, út-mellett, meg-vált, ki-nyilatkoztat, meg-tér, az-okáért, minek-utánna, mivel-hogy* stb.

Általában megjegyzendőnek vélem, hogy Káldi helyesírás dolgában következetesebb a korabeli írónál s a mai helyesírást inkább megközelíti, mint Pázmány.

Hangtani sajátosságok.

1. A magánhangzók.

A magánhangzókát illetőleg a következőkben tér el a mai szokástól:

I. *a* áll néha a mai *o* helyett, mint: *hangas, harsagás, chattaq* a nád, *aranyas*;

az *á* hangzó változatlanúl marad a következő szavakban, bármely rag hozzájárultával is: *agárok, sárok, pohárt, kosárt, számárát*.

II. Az *e* (*é é*) hangzóra nézve következő sajátságokat találunk:

A hosszú *e*-t Káldi is, mint kortársai, sokkal bővebben használja, mint a mai közbeszéd és irodalom. Nevezetesen:

a) *é* áll mindig a *be* helyhatározóval képzett szavakban, mint: *ajtó-bé-zárva, bé-fogja, bé-menérén, bé-menet* stb.

b) *é* áll mindig az *e* hangzós igék jelen idejű egyes 3. személyében, mint: *mér, nyér, léssen, téssen, tört vét*.

c) *é* áll akkor is, midőn az *e* hangzós viszonyragokhoz személyrag járúl, pl.: *véle, néki, vélünk, nékünk*.

d) *é* áll a mai használattól eltérőleg ezen szavakban is: *gyermekdéd, kerekdéd*.

e) *é*-t használ a mai *i* vagy *í* helyett a következő szavakban is: *éz, ézü, irégy, segét, annyéra, chöpnnyére, kén-szenvedés*.

f) *e* vagy *é* áll a *fel* helyhatározóval képzett szavakban, mint: *fel-ébred, fel-támad, fel-magasztalás*; csupán *föl-ház* és *fölség* képeznek kivételt.

III. *í* áll mindig az egytagú szavakban, pl.: *ír, sír, szív*.

i vagy *í* áll néha a mai *e* vagy *é* helyett a következő esetekben: *kílis* (daganat), *kím* (I, 79), *igyenest*.

Sokszor fordul elő *i* mint 3. személyű birtokrag, pl.: *kerti* (= kertje), *füstí* (= füstje), a szombatnak *estin* (vespere sabbathli. I, 534).

i a mai *ü* helyett áll a következő két szóban: *innepet il, süllyed.*

i áll mindig az *ít* képzőragban, pl.: *indít, ferdít, keserít.*

IV. Az *o* *ó* hangzóra nézve következőkben tér el a mai szokástól.

a) *o* áll a mai *a* helyett gyakran a főnevek többes számában, mint: *fájdalmok* (dolores), *lakodalmok* (nuptiae), *bátor-ságosok*;

még többször az *-u* határozó ragban, pl.: *bizonyoson, gyorsan, világoson.*

b) *o* *l* előtt mindig hosszú a szó elején, mint: *bóldog, bólt, hóldolat, kóldus, óldoz, vólt* stb. Ugyanezen eset az *ö* hangzóra nézve is áll, mint alább látni fogjuk.

c) *ó*-t találunk a mai *ü* helyett a következő szavakban: *koszoró, válló, gyanóság, hajól, kólch* (= kulcs).

d) *ó* áll következetesen a mai szokással egészen egyezően a *-ból -ról és -től* ragokban.

V. Az *ö* hangzóra nézve megjegyzendő, hogy ezt Káldi igen gyakran *é* (közép *e*) helyett használja, és pedig mind a név-, mind az igeragozásban;

a) a névragozásban *é* (vagy mai *ü*) helyett áll az *ö*, midőn több birtokos és egy birtok között való viszonyt fejez ki, mint: *bésszedőkkel, életők, kezőkkel, kételkedésük, gyülekezetük, testük, vétkük* stb.

Megjegyzendő, hogy ezen esetben Pázmány, és sok helyt a népnyelv is *e* hangzót használ, még pedig akkor is, mikor ezen birtokos alak a név többes alakjával összeesik.

b) az igeragozásban határozottan *é* helyett áll az *ö*, pl.: *lött, vött, tött, ött* (= evett), *bövelküdik, dichértök, fedhettök.*

c) néha, ámbár ritkábban, a mély *e* helyett is *ö* áll, mint: *völgyök* (= völgyek), *ügyöm* (= ügyem).

d) *ö* áll *ü* helyett (mint *ó* *ü* helyett) a következő szavakban: *gyűrő, keserő, söprő, söprős* bor, *furt-fejő, tőzni.*

e) *ö* *l* előtt mindig hosszúvá lesz, mint: *bölch, föld, költ, tölgy, gyümölch és völgy.*

f) *ö* áll következetesen a *-ból -től és -ről* ragokban.

Sajátságos *gömbölyeg*-gombolyag helyett.

VI. Az *u* hangzó mindig hosszú az egytagú szavakban

mint: *úgy, új, út, hár, úr, túr, túd*; csak az egy *juk* szó képez kivételt, melynek *u* hangzója Pázmánynál is mindig rövid.

Hosszú az *u* a szók végén is mint névképző, pl.: *háború, szomorú, jó-illatú, nagy-hatalmú*;

hosszú továbbá az *-ül* képzőragban is, és pedig mind a neveknél, mind az igéknél;

a) neveknél, pl.: *rosszszúl, gonoszúl, példájúl, rútúl*;

b) igéknél: *fordúl, indúl, mozdúl*; hosszú marad az *ú* az ilyen igékből képzett főnevekben is, mint: *fordulat, indulat*.

VII. Az *ü* hangzóról mind az áll, a mit az *u* hangzóról mondtunk. Hosszú az *ü*

egytagú szókban: *ügy, fül, tür*;

mint névképző, pl.: *bötü, böchü* (= *fűzelék*), *életü, hitü, egy-ügyü*; továbbá

az *-ül* képzőragban, mint: *hevül, kerül, szenvedésül, keresztül*.

Mint látható, Káldi nyelve a magánhangzókra nézve igen tanulságos. Először is kiderül, hogy a tizenhetedik század elején a hosszú magánhangzók sokkal nagyobb tért foglaltak el nyelvünkben, mint manap. Megerősítést nyer továbbá azon igazság, hogy mentül inkább visszamegyünk nyelvünk múltjára, annál terjedtebb használatára akadunk a hosszú magánhangzókra.

Különösen pedig arra enged következtetni Káldi nyelve, hogy *egy tagú szavaink eredetileg mind hosszú hangzósak voltak*.

Káldi ugyanis, mint látók, az *i, o (ö) és u (ü)* hangzós egytagú szavakat következetesen hosszúnak jelöli, még pedig akkor is, midőn ragok hozzájárultával több tagúakká lesznek, mint: *írás, író, hóldok* (= *menses*), *bölcheség, tudós, túros* (= *fekélyes*), *türö, bünösök* stb.

Figyelemre méltó, hogy az *o* hangzót ilyen szavakban is, mint: *fólt, óld, vólt, tóld, hülgy, tölgy, völgy, bölch* hosszúnak jelöli. Így találjuk a dolgot Pázmánynál is, ámbár nem oly következetesen, mint Káldinál.

Az *e* hangzós egytagú szavakról ugyanaz mondható. A *nyér, mér, vész* stb. szavakban, a *be* határozó vagy igekötő szócskában, továbbá a *-nek* és *-vel* ragokban, mint: *nékem, nekünk, vélem, velünk*, mindig hosszúnak találjuk.

Az *a* hangzós egy tagú szavakra nézve nem találunk ugyan eltérést a mai szokástól, de nyelvemlékeinkből kétségtelenül kitűnik, hogy néhány évszázaddal Káldi előtt ezek is hosszú hangzóval bírtak. Simonyi ugyan is kimutatja (M. Nyelvőr 1880. évf. 4. l.), hogy az Érdy és Jordánszky codexekben az *a* hangzós egy tagú szavak is hosszú hangzósak, mint a következő példák mutatják: *aadd* (add), *aagy zamot safar-sagodrol, ne haagy el, meg haal* (= meghal).¹⁾

Ha a mondottakhoz még hozzávesszük azon jelenséget, hogy a nevezett codexekben a *nek* és *vel* szócskák még mint ragok is hosszú *e* hangzóval vannak jelezve, mint: *kynec* (= kinék), *kykkeel* (= kikkél): akkor talán elfogadhatjuk igazsággépen azon tételt, hogy *egy tagú szavaink eredetileg mind hosszú hangzósak voltak.*

II. A mássalhangzók.

A mássalhangzóknál következő sajátságokat tapasztalunk.

1. A *j* néha két magánhangzó közé járúl, különösen az *-ül* és *-ül* ragok előtt, mint: *szolgájúl, példájúl*. Ezen eset azonban Káldinál ritkább, mint Pázmánynál.

j mássalhangzó mellé kerülve többnyire az előtte való mássalhangzó természetere szerint módosúl; és pedig:

a) vagy az illető mássalhangzó hangját veszi fel, mint: *ül-tözzünk, veszzen,*

b) vagy *l* és *n* mellett meglágyúl, mint: *foglallya, koplallyunk, mennyünk;*

c) *d* és *g* után *gy*-re változik, *p* és *t* után pedig *ty*-re, pl.: *maradgy, foggyunk, kaptya, folytattya;*

d) néha elmarad ott, a hol manap használjuk, mint: *földe* (földje) *szeniei* (szentjei), *útát* (útját); néha pedig ott is találjuk, a hol ma nincs meg, pl.: *zálogja* (záloga).

2. Az *ly*-t a mai szokás szerint használja a következők kivételével: *felyhő, felyül* (super), *fellyebb, bellyebb, killyebb.*

¹⁾ Ugyanezt bizonyítja Mnnkási B. a Peer Sándor codexekből, V. ö. M. Nyelvőr. IX. kötet. 301. l.

Látni való, hogy a négy utóbbi szóban *j* rejlik és ez hasonúlt az *l*-hez.

3. *ny* helyett igen sokszor *n* áll a szó közepén, mint: *ke-ménség*, *reménség*, *szegétség*; a szó végén pedig majdnem mindig *n* áll helyette, pl. *aszson*, *bárán*, *türcén*, *tudomán*.

4. *v* néha assimilálódik, mint: *ótta* magát (óvta). II, 37.

két magánhangzó közt elmarad, mint ezekben: *fúás* (fúvás) *kúasz* (kuvasz); a mai szokás ellenére megvan ezen szóban: *műv-hely*, *rív* (= sír).

A végmásslhangzókat gyakran kettőzteti kortársai szokása szerint, pl.: *l-t*, mint: *szóll*, *beszéll*, *únszoll* (3. személy) *n-t*, mint: *fenn*, *szükönn*, *mínn* ismér meg? (I, 101).

s-t, mint; *hamissan*, *valóságossan*, *okossan*.

z-t, mint: *közzé* és *közzül*, ámbár ezeket néha a mai szokás szerint is írja.

Végül méltó a megemlítésre, hogy helyesírás dolgában Káldi következetesebb kortársainál, még Pázmánynál is, s hogy ő a mai módját az írásnak leginkább megközelíti.

Szóképzés.

I. Fő- és melléknevek képzése.

A) Képző ragok által.

A nevek képzésére nézve Káldi megegyez kortásaival s a mai népies nyelvvel; a mennyiben a mai irodalmi nyelvtől különbözik, azt a következő pontokba állíthatjuk össze.

I. Főnevek képzésére nézve megjegyezhetjük, hogy a) *-ász* *-ész* képzővel csak a következő szavak fordulnak elő: *bányász* (II, 434), *galambász* (I, 572), *révész* (II, 406) a szokott *halász*, *kertész*, *lovász*, *madarász* és *vadász* mellett.

b) *-ár* és *-ér* képzésű szavai ugyanazok, melyeket a népies nyelv ma is használ, mint: *kulchár*, *chaplár*, *kalmár*, *molnár*, *ösztvér*, *tőzér*, *vezér*. Az *-ár* végzetűek tagadhatatlanul szláv-ból vett kölcsönszók (v. ö. Miklósich. Die slavischen Elemente im Magyarischen. Magyarúl a M. Nyelvőr 1882. évf. febr. füzetből kezdve folytatólag).

c) *-nok*, *-nek* *-nik* képzésű szavai is, mint: *pohárnok* (II,

309 *pohárnak*), *bajnok*, *szövétnék*, *komornyik* szláv eredetűek. (I. Miklosich. id. hely.).

d) az *-ás* és *-at* képzésű nevek használatában nem egy nyomon jár a mai szokással. Ugyan is az *-at* *-atal* képzésű nomen acti-t gyakran használja (mint Pázmány és egyéb kortársai is) az *-ás* *-és* képzésű nomen actionis helyett, mint: *hivatal* (= hivatus), *étel* (evés) *ital* (ivás) lelki *épület* (épülés), *koronáz* (I, 63. = koronázás).

II. A melléknév képzésére nézve következő sajátságokat kell kiemelnünk.

a) *-i* képzővel a népies nyelv szerint alkot melléknveket; de sajátságosak és manap szokatlanok a következők: *fűi* gyümölch (I, 436), *húsi* eledel és *zengei* kenyér (II, 256).

Ragozott főnévből *-i*-vel nem képez melléknveket, vagyis *-bani*, *-bóli*, *-róli*, *-téli*, *-sági*-féle képzéseket nem használ.

A névutókból is csak ezen egy *-i* képzésű melléknév fordul elő: *dél-utáni* isteni tisztelet.

b) *-béli* képző többnyire idegen városok nevei mellé járúl, mint: *Romabéli*, *Athenasbéli*; de előfordúl: *athenási* is (I, 99).

c) A fosztó képző *-talan*, *-telen* és *-atlan* *-etlen*. Sajátságosak azonban a következő képzések: *hítlén* Tamás. II, 105. A következő 106. lapon háromszor fordul elő: *hítlenség*; továbbá: *áitatatlan* (I, 560) és *áitulan*, mert I, 172. *aitatlanság* fordul elő. Figyelemre méltók még: *hallattatlan* (I. 472), *helyetlen* (= helytelen), *ferfiútalan* (I, 426. = castratus).

d) *-s* képző a mai szokással ellenkezőleg elmarad néhány igenévi melléknévnél, mint: *hatható* kérés (I, 72), *menyeközőház* (I, 75), *vendég-fogadó* (= caupo, vendégfogadós). *menyegző-ruha*. I. 26.

Talán említeni is fölösleges, hogy a nyelvújítás által használatba hozott képzők, mint: *-da* *-de*, *-acs* *-ecs*, *aj* *-ej*, *-onc* *-önc* stb. Káldinál ismeretlenek.

B) Szóképzés szóösszetételek által.

A szóösszetételt illetőleg Káldi megegyez Pázmánynyal s egyéb korabeli írókkal. Nála is

1. a birtokos összetétel gyakran felbomlik, midőn az ősz-

szetett szó birtokos viszonyba lép egy új szóval, pl.: *agya-velő*. Azt költötték felőle (Minerva felől), hogy Jupiter *agya-velejéből* született (II, 327). *gondviselés*. A ki *gongya-viselése*-alatt vagyon a község (Tp. 11). *háznép*. *Házok-népökért*. (I, 105). egybe-híván *udvara-népét* (I, 49).

Az összetétel néha meg is marad, pl. *ál-chont*. Sámson nem ló- hanem számár *ál-chontyával* ölt ezer Filisteust (I, 513). *haj-szál*. Legkisebbik *haj-szálommal* sem hoznám vissza (I, 150).

2. A tárgyas összetételeknél a szokottabb esetek mellett, mint: *agya-fürt*, *fürt-fejű* (fejű), *munka-tehető*, figyelemre méltók a következők: *kedve-tölt* ember, *kedve-tölt* gazdagok (II, 68); *ajtó-zárva* bé-ment Kristus az Apostolokhoz (I, 527), *gyertya-hamva-vevő* (II, 38).

Sajátságos ezen összetétel: *erő-szakatt*. Nem volt félkedvű és *erő-szakatt*, hanem víg és jó erejű (I, 14).

Az *alatt-való* és *elöl-járó* szavakat Káldi is, mint Pázmány, összetételi viszonyban használja, mint: kik egyebeknek *előttök-járai* (I, 475) *alattok-valók*.

A névragozás.

Ragozás dolgában Káldi egy nyomon jár Pázmánnyal.

I. Az esetes ragozást (declinatio) illetőleg nem tapasztalunk figyelemre méltó eltérést; a viszonyos ragozásra nézve azonban megjegyzendők a következő jelenségek:

a) a *-ba -be* és *-ban -ben* ragokat szorosan megkülönbözteti épen úgy, mint a mai irodalom. Sem Pázmánynál, sem egyéb kortársainál nem találjuk ezt a szigorú következetességet.

b) *-t* mint helyrag fordul elő néha, pl.: Midőn 1605 esztendőben *Kolosvárat* azon panaszkodnám. I, 553.

c) *-n* néha *-ban* értelmében áll, mint: Külömb-külömb *orán* kiment. I, 274.

d) *-lan -len* rag csak pleonastice fordul elő, mint: *hólto-miglan*, e mái *napiglan* (I, 705), *tetejéiglen* (I, 300). *meddiglen* (I, 554), *míglen* (II, 400).

e) *-lag -leg* igen ritka, pl.: *oldalasalag*. II, 77.

f) *-ül -ül* rag néha a mai *képen* és *gyanánt* névutók helyett áll, mint: A Kristus *mesterül* jött a világra, akarván tudományát mindeneknek közleni. I, 225. A pogányok az Evangelium hirdetésének bölcheséggel és erővel, nyelvvel és kézzel *oroszlányul* és *rókaül* ellenc-állottak. I, 61.

II. A birtokragozást illetőleg megjegyzésre méltó hogy

az *enyim* birtokos névmásnak többese *enyimek* (*enyéim* nem fordul elő). Így találjuk kortársainál is.

Találunk birtokragos igealakokat is, mint: *bíztában* azt merte mondani I, 138. *imette* (= ébren létében), *virratta-előtt*. I, 535. *féltekben*. I, 48. *bíztokban*. I, 278.

Sajátságos ezen birtokragos alak: *hosszszattában* általnyársolták a báránt. I, 559.

III. A melléknév fokozására nézve megjegyzendő:

a) hogy a középfokot egy *b*-vel képezi, a hol csak a ki-ejtés megengedi, pl.: *alacsomb*, *nehézb* (I, 33), *távúlb*, *nehézb* (= nehezebben).

Figyelemre méltók még a következő középfoki alakok: *bízvásban* (= biztosabban), hogy *bízvásban* lophasson. I, 467, *nyilvánban*. Olly *nyilván* mondotta Úrunk, hogy *nyilvánban* sem mondhatni I, 564. *bóldogbak* (= boldogabbak. I, 49).

Sajátságos ezen középfoki alak: *főeb* (= főbb) Tp. 12. *útólsóbb*. I, 120.

Névutók.

A névutóknál következő sajátságokat találunk:

által, néha időviszonyban ragozatlan név mellé járúl, mint: *esztendő-által* = esztendőn át.

ért néha *miatt* helyett található, pl.: A kényes Kereszténynek házokból restelvén kimenni egy kis *hidegért* vagy kevés *sárért* azt akarják. I, 444.

képpen = módon, pl.: *barátságos-képpen*. I, 233.

képest, gyakran a mai *szerint* helyett áll, pl.: A mire intett Kristus Úrunk a közönséges *ítélethez-képest*. I, 25. (lat. quoad secundum).

kívül. Többnyire *-n* rag nélkül járúl a névhez, pl.: *paracholat-kívül*, I, 12. *bőjt-kívül*, *ház-kívül*.

közibe áll mindig *közé* helyett: emberek-*közibe*.

A névmások.

A névmásoknál következő sajátságok érdemelnek figyelmet:

a) *azon* és *ezen* mutató névmások többféle ragot vesznek fel, mint manap. Ma csak ezen ragos alakjai használatosak: *azonban*, *azonnal*, *ezennel*, és *azontúl*, *ezentúl*. Káldinál és kortársainál még ilyen ragos alakok is fordulnak elő: *azont*, *ezent*, *azomak*, *azonhoz-képest* (= ahhoz képest. II, 83). *azontól* (= attól. I, 440).

b) a visszatérő a személy-névmással ily összetételekben fordul elő, mint:

mi-magunk (= önnön magunk). Ne restellyük *mi-magunkért*, a mit Kristus nem restellett *mi-érettünk*. II, 321.

ő-magok (= ők maguk). Amint *ő-magok* meg-magyarázták. I, 67.

ön-köztök (= maguk között). Hogy megpróbálná, mit chelekednének *ön-köztök* a tanítványok. I, 443.

Az igék.

Ezen fejezet alatt szólunk I. az ige képzéséről, II. az ige időkről, III. az ige ragozásáról és IV. az ige nevekről.

I. Az ige képzése.

1. A szenvedő alak képzése.

A szokott *-at* *-et* és *-tat* *-tet* képzőkön kívül használja néha az *-ódik* *-ődik* alakot is, ámbár ritkán, pl.: *bántódik* a bagoly szeme a világosságtól. I, 65. *sértődik*.

2. A műveltető alakok képzése.

a) *-at* *-et* *-et* és *-tat* *-tet* képzőkkel találjuk, a mai szokástól eltérőleg a következő igéket: *állat* (= állít), *fogyat* (= fogyaszt), *múlat* (= mulaszt), *hóldoltat* (= hódít), *vítat* (= ostromol. I, 371).

Sajátságosak: *békéltet* (= békéltet, békít). Hogy minket

az Attyával *meg-békéltetne*. II, 119. *káromlattat* (káromoltat. I, 11). *száraszt* (szárit. I, 341).

b) -t képzőt találunk ezen igékben: *el-alutni* (= elaltatni. *nyugtat* és *nyugot* (nyugtat. II, 5).

3. Gyakorító alakok képzése.

Ma már szokatlanok a következő frequentatív alakok: *mondál*. Szent Lajos Tolosai Püspök azt *mondálta* (= szokta mondani. II, 475). *lévél* (szok lenni). *sújtol* (sujtogat. I, 382). *tekintél*. A ki marhát vészen, nem imígy-amígy *tekintéli* meg. I, 424. *mondogal* (mondogat. I, 127). *úszdogál* (uszkál. I, 612). *bírdogal*. Mind-addig *bírdogalta* Prágát. I, 616. *hajtogat*. *Hajtogatallya* és igazította a Pásztor a juhokat. (II, 402).

4. Denominalis képzések.

A mai szokástól eltérők a következők: *meg-szentül* (= szentté lesz). A kik sokat szarándokoskodnak, ritkán *szentülnek meg*. (I, 426). *Többülnek* a háborúságok (I, 703). *többít* (= többé tesz, sokasít. I, 460).

5. Az ikes igék.

Az ikes igék használatára nézve többnyire egyez kortársaival s a mai használattól a következőkben tér el:

a) Néhány oly igét, melyek ma iktelenek, ő ikesen használ, mint *békéllik* (= békül. I, 156). *lépik* (II, 38). *levezik* (levelesül). *elhatalmazik* (I, 162). *sérszik* (sérül. I, 99). *szivárokozik* (szivárogo).

Sajátságos ikes alkotások a következők: *állapik* (állapodik), *fechkendik*, *folyamik* (folyamodik), *vigaszik* (vigad).

b) a mai ikes igék közül a következőket mindig iktelenül használja: *csúsz* (I, 354), *ell* (II, 46), *úsz*.

c) Azon igék közül, melyeket manap majd ikesen, majd iktelenül használunk, ő a következőket csak iktelenül használja: *álmodoz*, *bomol*, *eggyez*, *gyümölcöz*, *hajladoz*, *hazud*, *ingadoz*, *külömböz*, *lobban*, *lottsan*, *vész*, *zabáll*.

Jegyzet. Káldit Pázmánynyal összehasonlítva azt tapasztaljuk, hogy nem egyeznek egészen az ikes igékre nézve; pl. Pázmánynál: *lehellik*, *gyümölcöszik*, *zabállik* alakokat találunk, holott ezek Káldinál iktelenek.

II. Az igeidők.

Káldi ugyanazon igeidőket használja, melyeket kortársai, mint a következő schema mutatja:

1. *mondok* (= dico).
2. *mondok vala* és *vólt* (= dicebam).
3. *mondék* (= dixi, εἶπον).
4. *mondtam* (= dixi).
5. *mondtam vala* és *vólt* (= dixeram).
6. *mondani fogok* (= dicam).
7. *mondandok* (= dixero).

A 2. 6. és 7. időalakokra nézve következő megjegyezni valónk van:

1. A *mondok vólt* időalak Káldinál határozottan folyamatos múlt (imperfectum). Ezt azért emelem ki, mert Pázmánynál is előfordúl ezen időalak (háromszor); de határozottan nem állapítható meg, vajjon múlt vagy jövő jelentésű-e? Káldi példáiból kitűnik, hogy ezen időalak folyamatos múlt, pl.: nem vólt, a mit felelnék néked, Istenem, ki azt *mondod vólt* nekem: Kelly fel, a ki aluszol. (I, 554). Azért *mondgya vólt* Dávid másutt is. (I, 638). Nem tudom — úgymond szent Ágoston — kichodát *bólgatnak vólt* a legyek (= molestabant. I, 369). Lásd még I, 47. II, 134. és 215.

2. A jövő időt Káldi is, mint Pázmány és egyéb kortársai, rendszerint a jelen idő igealakjával fejezi ki. Használja azonban a »*mondani fogok*« alakot is, még pedig jóval gyakrabban, mint Pázmány. Míg ennél a következő arányban található. Predik: 476, 492, 847, 973, 1051; Kal.: 284, 350, 381, 452, 532, 554, 668: addig Káldinál ily sűrűn találjuk: I, 16, 22, 26, 27, 28, 32, 33. lapokon.

3. A »*mondandok*« alak soha sem fejez ki egyszerű jövőt, soha sem egyenlő »*mondani fogok*«-kal, hanem mindig a latín futurum exactumnak felel meg, csakis feltétes és relativ mondatokban található — soha főmondatban. Így használják kortársai is kivétel nélkül, pl.:

Ha isten vélem *léend* és kenyeret *adand* nekem (si Deus mecum *fuerit* et panem mihi *dederit*. I, 436). Ha sok ideig

nagy esső *leend*, a föld sárrá lészen (si multum *pluerit* . . . . I, 340). Ha szintén két tanú *leend* is ellenek (I, 237). A miket ember *vetend*, azokat arattya-is (quae homo *seminaverit*, illa etiam metet. I, 525). Ha a Szőlő-tőben nem *leend*, a tűzben lészen (II, 449). Minden a ki hiszen üdvözül, ha más fogyatkozása nem *leend* (II, 554). Így található még: I, 141, 157, 329 és 418.

III. Az ige ragozása.

Az igeragozás a Révai-féle szabály szerint történik. Eme szabály alól a sziszegőn végződő igék sem képeznek kivételt; a második személy ragja ezeknél is következetesen -sz, mint: *léssz* és *léssesz*, *olvassz*, *keressz* (soha *leszöl*, *olvasol*, *keresöl*).

Az ikes ragozást is a Révai-féle szabály szerint találjuk, a következő csekély, alig számbavehető kivétellel: *chelekedhetne* (I, 52), *meg-chelekedhet* (II, 380); *folyamik* igének pedig ilyen felszólító módja van: *folyamly*. Fel ne fuvalkodgyál, hanem Istenhez *folyamly*. I. 681.

IV. Az igenevek.

Az igeneveknél következő sajátságokat kell kiemelnünk:

1. a jelen időbeli igenév nemcsak főnév és jelző gyanánt szerepel, hanem a mai népies nyelvszokással egyezőleg mint helyet jelentő név is használatos, pl.: *fogadó*, *förödő*; még többször *hely* szóval összekötve: *fekvő-hely*, *lakó-hely*.

2. A múlt időbeli igenévre nézve megjegyzendő:

a) hogy gyakrabban használja a hosszabb, szenvedő alakú igenevet, mint a mai irodalom, pl.: *láltatott* chillag (II, 253), *laktatott* sziget (I, 173), *meg-átkoztatott* föld (u. o.).

b) birtokos raggal gyakran főnevet képez, mint: *vírradtakor*, *vírratta-előtt* (I, 535), *féltekben* (I, 48), *bíztokban* (I, 278).

c) -n raggal sajátságos módhatározót képez eme igenévből az azonos ige mellé. A következő példák legjobban megvilágosítják a dolgot: *áradton-árad* a gonosz, a jó pedig *apadton-apad* (I, 590). *halton-halnak*. *Tetten-tedd*, *gyónton-gyónd*, *tagadton-tagadál* (I, 569).

Látni való, hogy ezen határozó a cselekvés folytonosságát és gyorsaságát fejezi ki. A köznép néha ma is használja, de az irodalomban csak alig találkozunk vele; pedig megérdemlené a felkarolást.

3. Az *-andó -endő* végű igenév majd jelen, majd megjövő értelmű. Grammatikusaink tévedtek, midőn ezen ige-nevet csak jövő időbelinek tartották. Jelent jövőt is ugyan, de még többször jelen t, mint a példák összevetéséből kétségtelenül kitűnik, pl.:

a) jelen értelmű a következőkben: *Láthatandó* a Kristus Ecclesiája (= visibilis. I, 198). *chalatkozhatandó* ember (= fallibilis. I, 667), *rothatandó* test (= corruptibilis caro). Ha valaki *el-esendő*, a társa meg-tartya, ha el-csett, fel-emeli (II, 125). *eredendő* bűn.

b) jövő értelmű a következőkben: A ki testébe *fogadandó* vólt az Isten fiát, félelmet érzett (II, 369). A világ még el nem kárhozott vólt, ha-nem *el-kárhozandó* vólt (= condemnandus erat. I, 650). *El-jövendő* vólt a Kristus és *fel-menendő* a Kereszt-fára (= venturus erat et crucifigendus. II, 501).

A felhozott példákból kiviláglik, hogy ezen igenév csak a *lenni* segítő igével kapcsolva fejez ki jövő időt.

4. A *-ván -vén* végű igenév néhány esetben *-va -ve* helyett áll, mint: Meg-jött Moyses, és a népet a Borjú-előtt *tánczolván* találta (II, 530). Midőn meg-ostorozták volna őket (az apostolokat), *örülvén* mentek el a Gyülekezet-elől (I, 725).

5. A *-va -ve* végű igenévnél megjegyzendő, hogy ez egy esetben a többes, sőt tulajdonító ragot is felveszi: *Rakvák* vóltak hamissággal (I, 650). Belől *rakváknak* találod chalárd-sággal (II, 598).

Sajátságos, hogy Pázmánynál is csak ezen egy *rakva* igenév fordul elő ragozva.

MÁSODIK RÉSZ.

A) A szókötés.

Mint »Pázmány nyelvé«-ben, úgy itt is a következő tíz pontba foglalom a szókötési jelenségeket: I. a szóegyeztetés, II. a névelő és névmások használata, III. a birtokviszony, IV. a szóviszonyítás vagy szóvonzat, V. a tárgyas ragozás, VI. az igeidők használata, VII. az igemódok használata, VIII. az igenevek használata, IX. a »kell« használata, X. a tagadás és tiltás.

I. A szóegyeztetés.

Szóegyeztetés dolgában Káldi egyez a korabeli írókkal, nevezetesen:

1. a számnév jelzettje majd egyes, majd többes számban áll pl.: *harmincz-négy esztendőül-fogva* (I, 1). Ím látók e Számvételnek *Tizenkét* jeles *hasznát* (I, 78). Jósefnek *tíz bátyjaiból* (I, 31), sok *ezer Márttyrok* (I, 49). Miképpen-hogy az emberi testnek minden terhét *két szárai* hordozzák: azon-képpen *két* Jószágos *chelekedet* hordozza a lelki épületet (II, 147).

2. A mennyiséget jelentő nevek (határozatlan számnevek és számnévmások) jelzettjei is majd egyes, majd többes számban állanak, pl.: *Egy-néhány* jeles *historiából* megérthettyük (I, 48). *Sok esztendő*-után lött (I, 94). Ki kevés lisztből *sok kenyert* tud sütni (I, 434). A Keresztyények között-is *sok tévelygések* támadtak (I, 545). *Mennyi chodákat* láttak. *Minden napok* az Isten napjai (I, 36). *Minden kévéket* bé-gyűjtnek (I, 37).

A számbeli egyeztetést illetőleg következő sajátosságos eseteket találunk. Jól tudván az útat nyomot chinál, *mellyet* a *többi-is* követhetnek (II, 527). Némelly állatoknak természet-szerint-való *indulatt yok*-is jövendőt *jelentnek* (I, 162). A *többi* akkor *tartják* meg törvényét (II, 302). Ha a mi jó *chelekedetink* merő *ganéjok* (I, 42).

II. A névelő és névmások használata.

A mai szokástól eltérőleg névelőt használ a tulajdonneveknél, mint: *A Jézust* tulajdon tanítványa árulta el (II, 562). El-jöendő vólta *Kristus* és fel-menendő a Kereszt-fára (II, 501).

Az *egy* mint határozatlan névelő majd minden lapon található.

A névmásokat igen gyakran latinosan használja, és pedig :

a) a mutató névmás gyakran áll többes számban, midőn cselekményekre vagy elbeszélésre vonatkozik, pl.: *ezeket* hallván ... *ezeket* tudván ...

b) a relatív névmás igen gyakran áll mutató névmás helyett, mint: *Melly* gyónás nem kívántatott a Kristustól (= *Ezen* gyónás ... I, 564). *Melly* szent Pál mondása hogy mi-bennünk-is foganatos légyen (= hogy sz. Pálnak *ezen* mondása I, 557). *Mellyet* hogy megérthessünk, azt kell meg-tudnunk (= *ezt* hogy megérthessük. I, 563). Ádámnak vétke-után mingyárt példáztatott a gyónás, midőn az Isten azt mondotta néki: Ádám hol vagy? *Mellyet* nem azért mondott, hogy nem tudta vólna, hová rejtezett légyen (I, 566). Azok-is ez-ellen vétkeznek, a kik, mint-ha mesét mondanának, semmi törelemnességet nem mutatnak, sem jobbúlást nem ígérnek. *Kiknek* kemény szóval azt mondhatni Dáviddal (I, 583).

c) *a' ki* és *ki* rendesen személyes főnévre vonatkoznak, néha azonban (ámbar ritkán) dologira is, pl.: A régi Bölchek az embert a *fához* hasonlították, *kinek* ágai a sokféle indulatok és vágyódások (I, 507).

d) *a' mi* és *mi* mindig mutató névmásra vonatkoznak, soha főnévre.

e) *a' melly* és *melly* rendesen dologi főnévre vonatkoznak, néha azonban személyes főnévre, sőt mutató névmásra is, pl.: *Azt* mondatunk kebelünkben hordozni, *a' mellyről* gyakorta emlékezünk (I, 533).

f) *valaki* és *valamelly* állanak gyakran *a' ki* és *a' melly* helyett, mint: *Valakít* a pokol-béli Kígyó meg-sértett, a menyei Kígyó meggyógyíthattya (II, 562). *Valamelly* lélek Jézust szemléli, minden-némű méregtől meg-szabadúl (II, 562).

III. A birtokviszony.

A birtokviszony alkotásában Káldi is, mint Pázmány, szakít a régi szokással és közeledik a mai irodalomhoz, a meny-nyiben a birtokszóhoz járuló személyragot gyakran nem egyezteti számban a birtokos névvel.

A) Az egyszeres birtokviszony.

I. Egy birtokos egy, vagy több birtokkal.

Mikor egy a birtokos egy, vagy több birtokkal, a birtok a birtokossal megegyez ugyan számban, de a *-nak -nek* rag hol elmarad, hol meg ki van téve. Erre nézve fölösleges példákat idézni.

II. Több birtokos egy, vagy több birtokkal.

Mikor több a birtokos, a birtokszóhoz járuló személyrag sokszor nem egyez meg vele számban; a *-nak -nek* rag a birtokosnál gyakran el is marad, mint a következő példák mutatják: Az *emberek kedvéért* (I, 48). Az *istentelenek fején* (I, 49). A *vakoknak meg-világosítása* (I, 64). Nem félt a *Bíráknak fenyegetésétől* (I, 49). Keresi *azoknak üdvösségét* (I, 290). A *Krisztus sokaknak fel-támadására* tétetett (I, 90), Hol vagyon a *Szenteknek tükelletessége?* (I, 94). Nem javallom *azoknak vélekedését* (I, 95).

A birtok a többes birtokossal gyakran számban is megegyez, mint: A *hallgatóknak fülöket* viszkettetik (I, 46). Az *istenteleneknek testöket* (I, 34). Az *angyalok, kiknek intéseket* megvetettük . . . a *szentek, kiknek életöket* bolondságnak alítottuk (I, 36). A *pártos atya-fiaknak* semmi *gyülekezetük* azt nem mondhatta (I, 63). Hatalmat adott *vitézinek*, hogy *öt királynak nyakokat* megtapodnák (II, 161). A bört az *Isten az embereknek egészségökre* adta (I, 91).

B) A többszörös birtokviszony.

Többszörös birtokviszonynál a *-nak -nek* rag a második birtokosnál többnyire ki van téve, de néha el is marad, pl.: A Calvinista tanítók a *setétség fejedelme* katonái (I, 229).

Sajátságosak a következő esetek: Néked adom *Mennyek-*

nek országa kulchait (I, 567). A ki az *Isten fiának* ily nagy *irgalmasságának* jóval meg nem felel (I, 32).

A »*magam*« visszatérő névmással mint birtokossal a birtokszó személyragja számban néha megegyez, néha meg nem, pl.: Kik *magok fejökre* átkot kívánnak (I, 498). A kinek az-előtt *magok ruhájakat* az úton le-terítették (I, 518). A tolvajok a *magok gonosságáért* szenvednek (I, 53).

Így van a dolog Pázmánynál is.

IV. A szóviszonyítás vagy szóvonzat.

Szóviszonyítás vagy szóvonzat dolgában Káldi is, mint Pázmány és egyéb kortársai, sokban eltér a mai szokástól. Ugyan is több igét használ transitive, melyeket ma így nem használunk; a legnagyobb eltérést azonban abban találjuk, hogy igen sok esetben más viszonyragokat használ mint a mai irodalom. A legszembetűnőbb eltérések a következők:

Adgya magját valaminek: áitatosságnak adgya magját (I, 309).

ajándékon ad és vészen: A mit meg-érdemlünk, nagyobb igasságal vészszük, hogy-sem a mit *ajándékon adnak* (I, 277). Úgy tulajdoníttjuk üdvösségünket a Krisztusnak . . . mint-ha a nélkül chupán chak *ajándékon vennők* (I, 273).

barátsággal lenni vlkinek. Meg-értvén, hogy valami *barátsággal voltak néki* (II, 213).

bé-éri szükségét vlmivel. A szent Írásban minden-némű dolgot fel-találunk, *mellyekkel szükségünket bővségesen bé-érjük* (I, 103).

bé-esi a hó az útakat. (I, 727).

bír valamit és vlmivel. A Török Chászár, ki hetven-két *királyságot bír* . . . . Asvérus, ki száz és huszon-hét *tartományal bírt* (I, 15).

bízik hozzá és benne. Meg-törött nádhoz *bíznak* (I, 642; benne I, 98).

chelekedik vlkinek = vlkivel. Azont *chelekedték* az artatlan *Jezusnak* (II, 502).

éhel ölmi és halni (I, 413).

el-hitet vlkit = vlkivel. Külömben *el nem hitethették* az embereket (I, 60).

el-viselhetetlen vlkitől = vlkinek. Egy szekér kő-só *el-viselhetetlen* terh egy *embertől*. Tp. 25.

ért vlmín vlmit. A Sion leányán *érti Sion lakosát* (I, 16).

eszébe vészi magát = észre veszi. *Eszébe vevén magát* a Chászár.

félek rajta = tartok tőle. *Félek rajta*, hogy panaszt ne tehessenek (I, 147).

futtya a dolgát = fut dolga után (I, 285). *futtya a prókatorokat* (I, 286). *futtya a bort* (latinismus: fugit vinum). *A bort úgy fussák*, mint a mérget (I, 344).

függ vlmiben = áll vlmiben. *Ebben függ* a jó életnek fundamentuma (I, 504).

függ vlmiből = vlmitől. mellyeknek jó *rendeléséből függ* az örök boldogság. Előszó. V. (Használja a mai szokás szerint is *-tól* raggal).

háladatlan vlkinek = vlki iránt vagy vlkihez. Mit árt, ha nekem *háladatlanok* az emberek? (II, 561).

hálát adni vlmín = vlmiért. *Azon adok hálát* Istennek (I, 418).

hallgat vlkihez = engedelmeskedik vlkinek. Mindenütt azon egy *Fő-pásztorhoz hallgat* (az Anyaszentegyház). I, 615.

irigyelni vlkinek vlmit = vlkitől. Mint-ha az örök Boldogságot *irigylette volna* az embereknek (II, 341).

ismérni vلميhez = érteni vلميhez. Ha *ismérsz a marhához* (I, 383).

iszik vlmiben = vlmiből. *iszik a tenger vizében* (I, 34); mentől többet *iszik ember a vízben*, annál inkább szomszédoszik (I, 84).

jút vlmiben = vlmiből. Hogy az ő *borában* mindennek *jútna* (I, 9).

kezébe bízni = kezére. Úrunk az erszént *kezébe bízta* ugyan Judásnak (I, 438).

könyörög vlmín. Azon *könyörgött* (I, 419).

marad vlmivé. Lehetetlen, hogy Isten *adóssá maradjon* (I, 459).

meg-hisz vlkit = hisz vlkinek. Mentől inkább *meg-hitte őket* (szolgáit), annál hívebbeknek találta (I. 461).

meg-hszik egymást = hisznek egymásnak. Sokkal jobb volna, ha a Keresztyének *egy-mást* esküvés-nélkül *meg-hínék* (II, 237).

meg-tiltani vlkit. *Megtíltattam volna Tanítványimat* (II, 170. latinismus: prohibere aliquem).

red-szállani a várost = haddal körülvenni. Constantius *red-szállotta Beneventum varását* (I, 188).

red-tanúlni vlmire. *Ha red-tanúlnék* (Előszó. VI).

szeret vlkit vlmivel = megajándékoz. Imé, az Isten sok *gazdagsággal szeretett bennünket* (I, 460).

szerét teszi vlminek = szert tesz valamire. A kinek pénze *vagyon, mindennek szerét teheti* (I, 288).

szomjúval halni. Némelyek *szomjúval meg is halának* (I, 428).

történik vlkin = vlkivel. *Úgy történt a gazdagon* (I, 428).

tudakozni vlmín = vlmiről. *Azon tudakoztak tőle* (I, 73).

tud vlméhez = ért. *Nem tudsz hozzá* (I, 375). A gyermekek 18 esztendeig *semmit ne tudgyanak a bor-italhoz* (I, 344).

üz vlmire. *Én mit üzők cifra köntösre?* (II, 134. Pázm. *szaggat vlmire*).

véget vetni vlmiben = vlminek.

V. A tárgyas ragozás.

A tárgyas ragozást úgy használja Káldi, mint kortársai és a mai irodalom. Találunk azonban néhány eltérést is, melyek a következők:

Ti hiteteknek eredetét az Apostolok idejére vihetitek, *mellyet* senki az Újitók-közzül nem *chelekedheti* (I, 707). Ki-tet-szik (az Isten ereje) a Bálványok el-törléséből, *mellyeket* úgy *ki-gyomlálta* a sz.-Lélek, hogy (I, 718). *Kiket* azért igen *meg-feddette* Judit aszszony (I, 120). *Minden pénketet* annak emlékezetire *rendelte* (I, 325). Gessen földét atták nekik, *mellyet* nem *adták volna*, ha vitéz embereknek tétették volna magokat (I, 68). *Ezeket* hogy gyakorta eleikbe *adnának* a szülék az ifjaknak (I, 126).

VI. Az igeidők használata.

Az igeidőket is nagyobb részt úgy használja Káldi, mint kortársai. Nagyjában azon elveket találjuk alkalmazva, melyeket Szarvas Gábor »Magyar igeidők« című munkájában kifejtett; de találunk attól eltéréseket is, mint alább látni fogjuk.

A jelen és jövő időt illetőleg nem szükséges példákat felhoznunk. Különösen a jövő időre nézve már »az igeidők« című fejezetben felemlítettük, hogy ezt Káldi is, mint kortársai, rendesen a jelen igeidő alakjával fejezi ki. Használja a körülírt (*monlani fogok*) jövőt is, ámde sokkal ritkábban, mint a mai irodalom, ámbár gyakrabban, mint Pázmány. Megemlítettük azt is, hogy az *-andok* végzetű ige (*mondandok*) soha sem fejez ki nála egyszerű jövőt, hanem mindig a latin *futurum exactum*nak felel meg.

Így tehát csak a múlt idők használatát kell példákkal megvilágosítanunk.

A) A történeti múlt (mondék).

A történeti múltat akkor használja, mikor történt dolgokat beszél el, mint:

Egy ifiat hízott volt szent János egy püspökre, kinek gondviseletlensége-miatt annyiba jutott, hogy a tolvajok kapitányává lött. Keresvén idő-jártában az ifiat, *meg-beszéllé* a püspök, mint járt véle. *El-méne* a szent jámbor: *felkeresé* és *meg-találá*. Kit meg-ismervén az ifiú, *meg-futamodék* előtte; de a vén jámbor utánna futván kiáltva *kezdé* kérni, hogy meg-várná: és hozzája menvén *meg-téríté*, hozzája *fogadá* és minden jóra *oktatá* (II, 190).

Egy mesét olvastam, melly igen illik a magok bőrét-féltő Tanítókhoz. Az orosz lány vénsége-miatt nem vadászhatván, hogy éhel meg ne halna, sokféle vadakat hívott barlangjába, hogy azokat valami szín-alatt prédájává tehetné. *Kérdé* azért elsőben a számartól, mint tetszenék neki a király palotája? A számar együgyűségből *meg-mondá* az igazat, hogy igen bűdös volna. Meg-haraguán a király a számarnak udvartalanságáért *ragadá* és *el-szaggatá*. *Kérdé* ugyanazont a farkastól-is. Ki látván, hogy az igazmondásért rosszszúl járt a számar, hízkeldebből azt *mondá*, hogy igen jó-illatú. De arra-is meg-haraguán

mint az Igasságnak el-árulójára, *ragadá* és *el-szaggatá*. Végre azont *kérdé* a rókától-is: ki féltvén subáját azt *mondá*, hogy a nátha bántya és nem tudhattya, mi-némü illatú; és ezzel *meg-menté* magát. (I, 51).

A történeti múltra nézve megjegyzendő, hogy ezt Káldi sokkal gyérebben használja mint Pázmány. Bizonyosságul szabadjon megemlítenem, hogy az első kötet első kilencz lapján egyszer sem fordul elő.

B) A z értesít ő m ű l t (mondottam).

Az értesítő múltat akkor használja, mikor oktat vagy ítél, pl.:

Mondaná valaki: Midőn Jezabel üldözné Íllyést, a Próféta búsulásában azt *mondotta* az istennek: Prófétáidat *meg-ülték*, én egyedül *hagyattam*. Kinek az Isten azt *felelte*: Meghagyok magamnak Israelben hét-ezer férfiat, kiknek térdek meg nem *hajlott* Baal-előtt. De ezzel nem támogathatták az ő láthatatlan Ecclesiájokat, azt mondván, hogy *voltak* régen-is az ő Hitökön való hívek, de kevesen és titkon, mint Íllyés idejében. Mert mongyák meg, Mi időben, s hol *voltak*? Ki *írt* vagy *hallott* valamit felőlök, a mint a szent Írás mongya hogy *voltak* Israelben? Továbbá, ha Israelben kevesen *voltak*-is a Jezabel üldözése-miatt, és titkon: mindaz-által Júdában sokan és nyilván *voltak* az Isten Ecclesiájában, és az hívek nyilván *tisztelték* az Istent a Templomban. (I, 229).

Példát adnak a Magusok azzal, hogy a Kristust *meg-ajándékozták*; kiknek ajándéki jeles dolgokat *jelentettek*: 1. A Három-féle Ajándék a Kristusban való Három dolgot *példázta*. 2. Hogy a Kristus Isten, Pap és Király *volt*. 3. a Mirra a Kristust Orvosnak *jelentette* . . . 4. Hogy a Kristus . . . az arany Békeséget és szeretetet *plántálta* . . . az igaz Isteni tiszteletet helybe *állatta*, a puha élet-helyett . . . a testnek sanyargatását *tanította*. 5. A szegény Jósefet *illette* az arany. 6. A Magusok, úgy mint királyok, aranyat *altak* . . . (II, 253).

Ezen időalakot használja indirect elbeszélésnél is, mikor t. i. valamely régi eseményt nem az illető író szavaival ád elő pl.:

Azt írja szent Gergely egy ifiú Barátról, hogy mód-nél-

kül szeretvén Szüleit, és házokhoz igyekeztvén menni, egykor a Kalastromból áldomás nélkül *ment* ki; és azon napon a melyen hozzájuk *jutott, meg-hólt*: és noha *el-temették*, mindaz-által más nap temettetlen *találták* a föld színén, mint-ha méltatlan lőtt volna, hogy a föld bé-venné, a ki Szülőihez-való földi indúlattyaiból ki nem öltözött. Jónás Scotus Apátúr azt írja az ő Mesterének szent Attalának életében, hogy ő . . . egy-néhány társaival hazájába *ment* Szüleit meg-látogatni, a Mestere engedelmeiből: ki *meg-hadta*, hogy mentül hamarább megtérjen. De ő tovább késvén hideg-lélésbe *esett*; és betegen haza térvén az-után *meg-gyógyúlt*: és *meg-értette*, hogy betegségének oka az atyafiakkal-való mulatozás *vólt*. (II, 28).

C) A folyamatos múlt (mondok vala).

A folyamatos múltat Káldi is, mint kortársai, akkor használja, midőn tartósságot vagy ismétlést akar kifejezni, pl:

Az embereknél szokássá vött hallogatást meg-ismervén magában szent Ágoston, megvallotta azt Isten-előtt mondván: Nem vala a mit néked felelnék, ki azt *mondod vólt* nekem (= qui mihi *dicebas*): kelly fel . . . és midőn minden-felől meg-mutatná, hogy igazat mondasz, nem vala a mit felelnék, hanem csak némelly rest és aluszékony szokat: Majd, Ezennel, Várj egy-kevésé: de annak a Majdnak nem vólt vége, és a Várj egy-kevésé messzire *mégyn vala* (II, 8).

A leányzó elmélkedvén mind a kettőnek különböző életéről és végéről, kezde gondolkodni, mellyiknek nyomdokát kellene követni, és az Anya példája majd inkább *kezd vólt* tetszeni. (II, 215). Minden-felől *meg-mutatod vala*, hogy igazat mondanál (I, 554).

Sajátságos a következő esetekben: Mondá azért az Apátúr a barátoknak: Imé, kevés búzával *meg-segérthetjük vala* a szegényeket; és azt nem chelekedvén öt ezer köből búzát vesztetünk fősvénységünkkel. (I, 450). Themistocles Görög-országból ki-űzetetvén a Persiai királyhoz *ment*, kitől úgy meg-gazdagított, hogy azt mondotta szolgálainak: *El-veszünk vala*, ha el nem vesztünk volna. (I, 121).

Látni való, hogy ezen két esetben régmúlt vagy végzett múlt helyett áll a folyamatos múlt.

D) A végzett múlt (mondtam vala).

Ezen igealak használata azonos a latin plusquamperfectuméval, a mennyiben nemcsak mellékmondatokban fordul elő, hanem elég gyakran főmondatokban is áll.

Szarvas Gábor »Magyar igeidők« című művében (299. l.) azt mondja ezen igeidőről, hogy mint viszonyos mellékidő, »csak mellékmondatokban állhat, nem pedig főmondatokban.« Alább ugyan megenged egy esetet, midőn a végzett múlt főmondatban is állhat, akkor t. i., »ha elbeszélésekben az egymásután rendjét megzavarjuk, s egy vagy több előbb létesült eseményt később sorolunk fel,« s erre épen Káldi fordításából hoz fel példát. Ámde ezen megszorítást nem találjuk igazolva, mert predikációiban Káldi elég gyakran alkalmazza a végzett múltat főmondatokban épen úgy, mint a latin nyelvben szokás azt használni, pl.:

A mérges Kígyó úgy *meg-marta* volt a mi első Szüléink sarkát, hogy a mérge minden maradékit el-fogta. (II, 561).

Az örök élet útát a bűn úgy *bé-gátolta volt*, hogy semmi emberi nyom azon nem láttatott. (II, 527). Minnyájan a próféták bizonyyságot *töttek volt* felőle, minek-előtte e világra jőne. (I, 705).

Pázmány is használja a végzett múltat főmondatokban. (V. ö. »Pázmány nyelve« az illető fejezet alatt).

VII. Az igemódok használata.

Az igemódokat Káldi is, mint kortársai, igen gyakran latinosan használja. Latinismusai e téren három pontba foglalhatók.

1. Jelentő mód helyett felszólító módot használ, mint: Gyakorta történik, hogy valaki egy órában annyit *munkálkodgyék*, mint más egész nap (I, 290). Minek-előtte *el-végezze* (I, 22). Minek-előtte (az orvosok) *el-készítsék* az orvosságot, meg-tapogattyák embernek ereit (I, 428).

2. Jelentő mód helyett feltétes mód áll (conjunctiv. imperf. perfecti és plusquamperf.) főleg

a) időhatározó mellékmondatokban, mint: Minek-előtte Antiochus a Židókban nyolczvan ezeret *meg-ölne*. Minek-előtte a pogányok (Rómát) *el-pusztítandák* (I, 31). Minnyájan a próféták bizonyyságot töltek vólt felőle, minek-előtte e világra *jőne* (I, 705).

b) tárgyi mellékmondatokban, mint: Minden-felől meg-mutatod vala, hogy igazat *mondanál* (I, 554). Azt alította szent Péter, hogy látást *látna* (II, 470).

Állítmányi mellékmondatokban is előfordúl, mint: Ez a tudománynak lelke, hogy mennyei *lött légyen*, abból ki-tetszik (I, 726). Hogy kettős hely *lött légyen*, a hová Urunkat temeték. nyilván mongyák (I, 547).

3. Felszólító mód helyett feltétes mód áll gyakran, pl.: Az igazaknak jó chelekedetek nem érdemlenék, hogy az Isten azokat *kedvellené* (= kedvelje. I, 42). Ezeket, hogy gyakorta eleikbe *adnának* a Szülék az ifiaknak (= adják. I, 126).

Végül megemlítem, hogy a mondatkötésben még sok idevágó példa található.

VIII. Az igenevek használata.

1. Az infinitivust nagyobbbrészt úgy használja, mint a mai irodalom. Mint különös, Pázmánynál és egyéb kortársainál is előforduló sajátság kiemelendő, hogy az infinitivus néha első személyi ragot vesz fel, mikor az őt vonzó ige is ezen személyraggal áll, pl.: Erről nem szükség többet szólnom, hogy ne *láttassam* magamat *ajánlanom* (I, 615).

2. A *-ván* végű igenév, mint ma is, idő- és okhatározó mellékmondatokat helyettesít. Erre nézve fölösleges példákat felhoznunk.

Méltó azonban a megjegyzésre, hogy néhány esetben *-ván* áll *-va* helyett, pl.: Meg-jött Moyses, és a népet a Borjú-előtt *tánczolván* találta (II, 530). Midőn meg-ostorozták vólna őket, *örülván* mentek el a Gyülekezet-elől (I, 725).

3. a *-va* végű igenév természeténél fogva igehatározó. Mint ilyen szerepel Káldinál is; példákat erre nézve felhozni nem szükséges.

4. az *-andó* végű igenév csak mint jelző fordul elő.

Manap gyakran mondatot is helyettesít ezen igenév, pl.: *megjegyzendő*, hogy . . . (= meg kell jegyezni = notandum). Eljött *megtudandó*, (= hogy megtudja = resciturus vagy visurus). Káldi, valamint Pázmány is, ily módon nem használják. Ebből azt lehet következtetnünk, hogy az *-andó* végű igenévnek ilyenén használata újabb keletű latinizmus, habár használata ellen nem lehet kifogást tennünk.

IX. A „kell“ használata.

A »kell« használatára nézve megjegyzendő, hogy a vele viszonyban álló infinitivus mindenik számban és személyben felveszi a személyragokat, csak az egyes harmadik személy áll legtöbbszörre rag nélkül, mint:

A ki a Bölcheségnek akarja magát adni, sok dologban *kell* a számáért *követni* (I, 516). A ki halálos bűnbe esett, ha örök veszedelemre nem akar menni, penitentiát *kell tartani* (I, 567). Bé-tellyesedett, a minek meg *kell* *lenni* (I, 594). A lelki öröm azokkal nevededik, mellyekkel *fogyni kellene* (I, 631). A szénának és parénak nincsen mély gyökere, sokáig nem maradhat, hanem el *kell száradni* és *húllani* (I, 631). Azért hitték el, hogy a testet (Kristus testét) el-vitték, mert nem tudták, hogy *fel kell támadni* (I, 659).

A ritka esetek közé tartozik, hogy az első személy ragja elmaradjon, mint ebben: Minket féltett attól (a dichóségtől), *kiknek* tudta, hogy *félni kell* (e helyett: *félnünk kell*. II, 371).

Az Erdélyben, de sok írónál is divatozó *kell hogy tulaj*-féle francziás szerkezet (il faut que . . .) Káldinál nem fordul elő, valamint Pázmánynál sem.

X. A tagadás és tiltás.

A tagadás tárgyalása előtt meg kell említenünk az állításnak egy különös nemét, mely nem csak Káldinál és kortársainál található, hanem Erdélyben még manap is használatos. Ez a

T a g a d v a á l l í t á s.

Ezen sajátság abban áll, hogy tagadó természetű szókkal állít. Ez oly mellékmondatokban szokott történni, melyek tagadó fő mondatoktól függenek, mint:

Isten *nem* engedi, hogy *senki* ötet meggyőzze (= hogy *valaki* ötet meggyőzze. I, 283). Én bizony *nem* ítélem, hogy *senki* tudja az Újítók tanítását követhesse (= hogy *valaki*... I. 47). *Nem* ítélem ugyan, hogy *senki* maga-felől azt mondaná. I. 64. A ki attól (az Anyaszentegyháztól) el-távozik, *nem* méltó, hogy *senki* kövesse. II, 587. A Magusoknak, *nem* olvasom, hogy *semmit* ígért volna Isten (= hogy *valamit*... II. 264).

Sajátságosak a következő esetek is, melyekben *se-se* áll, *akár-akár* helyett:

Nem engedi Isten, hogy *se* szüntelen háborúságok légyen (a híveknek). *se* örömök. I, 120. Isten *nem* engedte, hogy a hitetlen zsidók a szent Keresztet *se* vízbe vetnék, *se* tűzzel megégetnék, *se* egyéb-képpen el-rekcentenék. II, 513. Talám azért *nem* olvassuk, hogy *se* a Moyses sátorának, *se* a Salamon Templomának szent-helyén Székek löttek volna. II, 517.

A) A tagadás.

Tagadás dolgában Káldi nem oly következetes, mint Pázmány. Bár evvel nagyobb részt megegyez, de a *sem-sem* és *se-se* között nem tesz oly szigorú különbséget, mint Pázmány, mint alább látni fogjuk.

A föltétlen tagadást illetőleg semmiben sem tér el a mai szokástól; a föltételes tagadásra nézve azonban következő sajátságait kell kiemelnünk:

1. a tagadás *nem*-mel.

Kérdő mondatokban mindig *nem* áll feltételes módú igével, mint: Kichoda *nem-chelekedné* ezt? I, 48. Ki volna azért, ki e drága személyben *nem gyönyörködnék*? II. 147. Ilyen jutalom lévén Meny-országban, ki *nem munkálkodnék* örömet, minden tehetsége szerént? I, 289. Ki *nem szolgálna* örömet a Királynak? II, 263.

Mai íróink eme Pázmány által is követett szabályt nem igen követik; többnyire *ne* tiltó szócskát használnak *nem* helyett. Pedig hogy a régiek eljárása jobb, kétséget nem szenvedhet.

2. a tagadás *míg*-gel kötött mondatokban.

Míg-gel (donec) kötött időhatározó mellékmondatokban

a *nem* tagadó szócska többnyire megvan, csak ritkán marad el, pl.:

Fejszójét meg-élesíti, és úgy kezdi vágni (a fát), *míg nem* le-vágja. I, 382. Mindaddig mesterkedett, *míg nem* meg-nyerte, a mit kívánt. I, 386. Azokba a lakó-helyekbe senki nem mehetett, *míg nem* először bément Kristus. II, 486.

Hadd tréchélyünk. *míg* az óra el-mullyék (donec hora transeat, II, 55). Lóra ült és úgy kergetett egy ifiat, *míg* elérte. I, 489.

3. a tagadás *sem*-mel.

A *sem* tudvalevőleg *is nem* elemekből áll. Ezt Káldi gyakran a mai szokás szerint használja; de sokszor felbontja, úgy hogy

is nem-et találunk a mai *sem* helyett, pl.:

De a hit-*is nem* lehet Isten igéje nélkül. I, 294. Az Isten *sem* olyan, a minéműnek mondgyák a Pogányok. Sőt *nem* olyan-*is*, a minéműnek mondgyák a Calvinisták. II, 465. Még az isteni tiszteletnek színe-alatt-*is nem* kedves az Isten-előtt a Szülékhez-való gond-visceletlenség. II, 25. De még a Pogányok-*is nem* ítélték kedvesnek az istentelen ember könyör-gését. I, 393. Azt Keresztyén embernek meg-gondolni-*is nem* méltó. II, 193. Azt-*is nem* nehéz az Újító Atya-fiakban fel-találni. I, 614.

is áll *sem* helyett mindig, mikor ma két-szeres tagadással élünk, különös nyomatékkal akar-ván a mondat valamely részét tagadni, pl.:

Semmi okon nem egyezhet véle (a juh a farkassal), még hólta-után-*is* (= még hólta után *sem*. I, 604). Chak egy óráig *sem* kell késniünk, még atyánk el-temetéséért-*is* (= *sem*. II, 17). Senki ő-hozzája hasonló *nem* volt, még a Szüz Mária-*is* (= még a Szüz Mária *sem*. II, 98). Azokba a lakó-helyekbe senki *nem* mehetett, még az Igaz emberek-közzül-*is*, míg *nem* először bé-mént Kristus. II, 486.

4. a tagadás *sem-sem*-mel.

Sem-sem-mel összevont mondatokban tagadunk. Ily esetekben a *sem* mint második tagadó fordul elő a *nem* mellett. A *nem* az igét tagadja, a *sem-sem* pedig az összevont mondat külön álló részeiben valamely mondattagot.

Megjegyzendő azonban, hogy e pontot illetőleg Káldi nem oly következetes, mint Pázmány. Ennél ugyanis összevont tagadó mondatokban mindig *sem-sem* viszonyúl a tagadó *nem*-hez; Káldinál azonban gyakran találunk *se-se* tiltót, vagy *sem-se* tagadót és tiltót együtt. Lássuk mind a három esetre a példákat:

Nem jő maga, *sem* kevés szegény tanítványokkal, *sem* hogy a zidók meg-ölni akarják: hanem sok ezer Szentekkel. I, 36. *Sem* Isten kedvéért, *sem* bűnök bochánattyáért semmi fáradságot fel *nem* vettek. I, 33. *Sem* meg *nem* tért, *sem* az Istent *nem* igyekezett meg-engesztelni. I, 43.

Ha arra *se* emberi, *se* anyagi erő elégséges *nem* volna, mit vélnénk fölöle? I, 16. Úrunk azt mongya bóldognak, a ki *se* ezekben, *se* amazokban meg *nem* botránkozik. I, 64. *Se* pápa, *se* kardinál, *se* chászár, *se* király, *se* herczeg, *se* fejedelem, *se* senki egyéb azt (az ítéletet) el *nem* kerülheti, *sem* ellene *nem* állhat. I, 37.

Szent János *se* hízelkedésőknek *nem* engedett, *sem* gyűlölségökkel *nem* gondolt. I, 73. *Se* a gonoszoknak . . . gyönyörűségeket *nem* kell irigylenünk, *sem* az Istentől reánk bochátott háborúságokat neheztelnünk. I, 632.

A mai *se nem* — *se nem* helyett többnyire *sem-sem*-et találunk; de előfordúl néha *sem nem* — *sem nem* és *se nem* — *se nem* is, mint a következő példákön látható.

A szüzesség az alázatosság-nélkül *sem* érdemes, *sem* bátorságos. I, 164. Nála-nélkül *sem* élhetünk, *sem* lehetünk I, 284. A kik magok fölöl keveset tartanak, *sem* esztelenek, *sem* félénkek. I, 70. Az embernek *sem* árt, *sem* használ, a mit álmában szenved. I, 118.

Istensége-szerint Kristus *sem nem* szenvedhetett, *sem* meg *nem* halhatott. I, 194. A vak *nem* látván az előtte-való veszedelmet *se nem* retteg, *se nem* óltalmazza magát.

B) A tiltás.

A tiltást illetőleg nem különbözik a mai szokástól. A *ne* tiltó szócška mindig felszólító móddal áll, többszörös tiltásnál pedig *se* és *se-se* viszonyúl hozzá.

Csak egy eset van, midőn *ne* (és *se*) feltétes vagy óhajtó móddal áll, mikor t. i. óhajtást fejezünk ki. Erre nézve azonban régi és mai íróink között nincs eltérés.

B) A mondatkötés.

A mondatkötésben is egy nyomon jár Káldi Pázmánnyal s egyéb kortársaival. A fő mondatok egymás mellé rendelésében ő sem különbözik a mai szokástól, de a mellék mondatokat igen gyakran latinosan köti. E téren tapasztalható eltéréseit a következő pontok alatt fogjuk látni.

I. A tárgyi mellékmondat, II. a jelző mondat, III. a határozó mondatok, IV. a feltétes mondat. Végül szólunk még V. a szórendről és VI. az idegenségekről.

I. A tárgyi mellékmondat.

A tárgyi mellékmondatban a kötőszó mindig *hogy* (*miszerint* és *mikép* ismeretlenek előtte), az igemód azonban legtöbbször latinosan a feltétes, pl.:

Fel-támadása-után meg-parancholá nékik, *hogy* meszsze ne *chatáznának*. I, 310. Mindenfelől meg-mutatod vala, *hogy* igazat *mondandól*. I, 554. Azt-is reájok bízta, *hogy* mindenek ügyét jól *meg-rostálnák*. I, 564. Tudta, *hogy* sokan a pokolbéli farkasnak torkába *esnének*. I, 595. Amasis, Egyptziusok királya látván, *hogy* némelly régi Nemesek nem jó kedvel *úral-lának* . . . I, 133. Azt akarta azért Isten, *hogy* minden nap há-lát *adnának* a zsidók. I, 676.

Néha felszólító módot használ jelentő helyett pl.:

Nem tudta Nikodemus bizonynal, *hogy* Kristus Isten *lé-gyen*. II, 496. Chak azt mutatom meg, minemű munkát *kiván-nyon* tőlünk az Isten az ő Ecclesiájában. I, 226. (Itt a *hogy* kötőszó ki van hagyva).

Néha magyarul is köti a tárgyi mellékmondatokat, mint eme példákön látható:

A közönséges törvény azt mongya, *hogy* Vétek-nélkül . . . *nem kell* senkit *büntetni*. I, 157. Azt sem tudgyuk, (*hogy*) melly órában *el-jő* a halál. I, 420. Így, *hogy* látta az ördög, *hogy*

Judás fölöttébb *meg-bánta, hogy el-árulta* az igaz vért, kétségbe ejtette. I, 426.

Jegyzet: A ritkábban előforduló *a l a n y i* mellékmondatokat is néha *l a t i n o s a n* köti, pl.: *Hogy* pedig a gyónás szükséges *légyen*, abból ki-tetszik, hogy . . . I, 564. Nem kételenségből, sem történetből esett, *hogy* én vétkeimet néked *meg-jelenteném*. I, 581.

II. A jelző mondatok.

A jelző vagy melléknévi mondatok használatát illetőleg meg kell említenünk, hogy ezekkel a fő mondat gyakran összeolvad, oly formán, hogy a fő mondat azon része, melyre a jelző mondat vonatkozik, ennek vonzottjává lesz. Példák a dolgot világossá teszik:

A melly gonoszt senki nem lát, senki meg sem feddi. II, 109. (Ez a következő mondat helyett áll: *Azon* gonoszt, *mellyet* senki sem lát . . .) Mint *a kinek* sok madarai lévén szabadon hagyná őket röpösni, de . . . II, 162. (= Mint *az*, *a kinek* . . .)

III. A határozó mondatok.

A határozó mondatokról a következő pontok alatt szólnunk, *a)* az időhatározó, *b)* az okhatározó, *c)* a célhatározó és *d)* a hasonlító mondatokról.

A helyhatározó és következményes mondatok használatát illetőleg nem találunk feljegyzésre méltó eltérést.

a) Az időhatározó mondatok.

Az időviszonyt jelező mondatokat Káldi, mint kortársai is, részint magyarosan köti, jelentő móddal, részint pedig latinosan, feltétes és felszólító móddal.

M a g y a r o s a n kötött mondatok:

Egyidejűséget jelentők: *Midőn* a Szent Lelket várták, minnyáján állhatatosok voltak *az* imádságban. I, 726. *Midőn* Empedoklestől azt *kérdezték*, miért élne? azt felelte. II, 528. *Hogy* *) látta az Ördög, hogy Judás fölöttébb *meg-bánta, hogy* el-árulta az igaz vért, kétségbe ejtette. I, 426. *Mihelyen* született, bizonysgot tettek felőle az Angyalok. I, 705.

A »*hogy*« mint időkötő is használatos, és pedig nemcsak Káldinál és kortársainál, hanem a népies nyelvben manap is.

Előidejűséget jelentők: *Minek-utánna* *eljött* a Szent Lélek, ez a jeles ajándék-is növekedett. I, 726. Az ördög-is *minek-utánna* az embert *meg-fosztotta* a lelki jótól, kedvetlenné teszi az imádságra. I, 425. *Minek-utánna* *belé-vitte* (az ördög az embert a bűnbe), nagynak téteti. I, 419.

Utóidejűséget jelentők: *Minek-előtte* valami véték-ellen hadat *kezdünk*, bátorítsuk magunkat. I, 431. *Minek-előtte* az ördögi kísértés reánk *érkezik*, felfegyverkezzünk. I, 432. *Minek-előtte* a Szűz Mária Fogantatásáról veledelés *vólt* a Doctorok-között, sok szent Atyák nyilván vallották. II, 100. A Bűn-bochátásra-való hatalmat ő-maga adta, *minek-előtte* az Atyához *ment*. I, 564. *Minek-előtte* *fel-ment*, alá-szállott, meg-alázta magát. II, 528.

Latinosan kötött mondatok:

Egyidejűséget jelentők: *Midőn* egy chalóka rókát *meg-szorítottak volna*, és életéért farkát zálagban *hatta volna*, a többi rókákat-is el akarta hitetni, hogy . . . I, 157. Szintén így *vólt* dolga az ifjú Tobiásnak: ki, *midőn* a lábait *akarná* megmosni a Tigris folyó-vizében: Imé, egy igen nagy hal jöve ki. I, 196. Kinek *midőn* Rumpf rend-szerént *meg-beszéllette volna* a lakodalomnak állapotját, és a Püspök dolgát-is *elő-hozta volna*: mosolyodván a Chászár azt mondá. I, 171 és 172.

Előidejűséget jelentő mondat: Eggy Predikátor, *minek-utánna* Tolosában a Szűz Máriának szeplőtelen fogantatása-ellen *predikállott volna*, Misét akart mondani. II, 102.

Utóidejűséget jelentők: Erről *minek-előtte* többet *szólyunk*, azt kell eszünkbe vennünk. I, 227. *Minek-előtte* az orvosok *el-készítették* az orvosságot meg-tapogatták az embernek homlokát, mellét, ereit. I, 428. Minnyájan a Próféták bizony-ságot töltek *vólt* felőle, *minek-előtte* e világra *jöne*. I, 705.

Méltónak tartom a megjegyzésre, hogy Káldinál a magyaros használat jóval gyakoribb a latinosnál.

b) A z o k h a t á r o z ó m o n d a t o k .

Okhatározó mondatokban ezen kötőszók fordulnak elő: *mert*, *mivel-hogy* (mindig így, soha *hogy* nélkül), néha *holott* és *hogy*; de soha *miután*, mint manap sok írónál.

Sajátságos a *holott* mint okkötő. Pázmánynál így nem

található, csak *pedig* értelemben fordul ennél elő. Lássuk Káldi példáit:

Az-okáért, *holott*, jó Atyám, e szerint nem chelekedtél, tartsd magadnak öldozasodat. I, 588. [Hihető, hogy az Isten azok (a farkasok) által-is akar valami következendő dolgokat jelenteni: fő-képpen *holott* némely állatoknak természet-szerint-való indulattyok-is jövődöt jelentnek. I, 612. Mert, *holott* a Szűz Mária igen alázatos lévén semmi nagy dolgot maga-felől nem gondolt. II, 369.

A *hogy* is előfordul mint okkötő, pl.: A Keresztyén tudomány azért erős, *hogy* igaz. II, 12.

c) A célhatározó mondatok.

Célhatározó mondatoknál a kötőszó mindig *hogy*, (soha *miszerint* vagy *miképp*). Igeidő és igemód tekintetében részint magyarosan köt (felszólító móddal = jelen idővel kötő módban), részint latinosan (feltétes móddal = félmulttal kötő módban).

Magyaros használatú mondatok;

Kristus Úrunk a Szent Lelket azért küldötte, *hogy* örökké az Ecelesiával *maradgyon*, *hogy* minden igazságra *meg-tanítsa*. I, 656. Azért küldetett (Moyses) az Istentől Egyiptusba, *hogy* az Izrael népét a rabságból *kihozza*, és az ígélet földébe *vigye*. I, 595. Kristus jelt tött az én orcámra, *hogy* senki más szeretőm ő-kivüle ne legyen. II, 518. Így chelekeszik Isten, megtartóztatván embert a háborúság-által, *hogy* az örök veszedelemre ne *mennyen*. I, 697.

Latinosan kötött mondatok:

Azért hozta-elő Úrunk a Tamás mondását, *hogy* azzal *mutatná* meg Istenségét, I, 564. Azt-is reájok bízta, *hogy* mindenek ügyét jól *meg-rostálnák*, *hogy* ilyen nagy dologban fogvatkozás ne *esnék*. I, 564. Úrunk pedig azért küldetett e világra, *hogy* az emberi nemzetet ki-szabadítván az Ördögnek fogságából, az örök boldogságba *vinné*. I, 595. E világra jött Kristus, *hogy* *megkeresné* és *üdvözitené*, a mi el-veszett volt. I, 596. Meg-hajlott Eliseus, hogy a gyermeket *fel-támasztaná*: a Kristus meg-alázta magát, *hogy* a bűnben-heverő világot *felállatná*. II, 501.

J e g y z e t : Oly czélzatos mondatokban, melyekben félelem vagy valamitől tartás van kifejezve, s melyekben mai íróink *nehogy* kötőszót szoktak használni, Káldinál (mint Pázmánynál is) mindig *hogy* — *ne* áll (soha *nehogy*), pl.: Ne szőllyon nekünk az Úr, *hogy* talám meg *ne* halljunk. I, 596. Ki ne szakadgyunk (az akolból), *hogy* a farkas torkába *ne* akadgyunk. I, 599. Fussunk el, hogy a fürödő-ház reánk *ne* omollyon. II, 111.

d) A hasonlító mondatok.

Hasonlító mondatok kötésében abban tér el a mai szokástól, hogy más kötő-szókat használ. A *mint* kötőszó ritkábban fordul elő, helyette többnyire *hogy-sem* áll pl.:

Sok fő embereknek olly szokások vagyon, hogy némelly haszontalan udvari-hazugnak s bolondnak több ajándékot vetnek nyakokba, *hogy-sem* a régi jámbor szolgálknak. II, 5. Mikor a Sárkány kerék módgyára helyhezteti magát, középben temérdegb, *hogy-sem* a vége-felé. II, 94. Az Úr te-veled, inkább *hogy-sem* én-velem. II, 97. Az elsőhöz több munka kell, *hogy-sem* a másikhöz. I, 558.

A mentől — *annál* szokásos kötőszók mellett sajátságos a *hova* — *annál* kötőszó.

A mennyei dolgok elsőben kichinyeknek láttatnak: de *hova* k ö z e l e b b járúlsz hozzájuk, *hova* t o v á b b elmélkedel rólok: *annál* nagyobbaknak ítéled. I, 85. A vak kitérvén az igaz útról, többé magától reá nem talál, hanem *hova* t o v á b b mégyen, *annál* meszszebb töle. I, 331.

Mentől jobb hírt hallunk, *annál* nehezben hiszszük. II, 106. *Mentől* többen léznek, *annál* több melegségek lehet. II, 109.

A *miképpen* kötőszó mellett kivétel nélkül mindig *hogy* áll. pl.:

Miképpen *hogy* a Salamon templomához a Libanus hegyéről hordottak épületre-való eszközöket: *hasonló-képpen* a lelki templomnak épülete a Kristusból áll. II, 147. *Miképpen* *hogy* a tűz, ha szalmába akad, mindjárt fel-lobban: úgy a gonosz kívánságoknak tüze . . . leg-ottan meg-égeti a lelket. II, 195. *Miképpen* *hogy* az emberi testnek minden terlét a két szárai hordozzák: *azon-képpen* két Jóságos chelekedet hordozza a lelki épületet. II, 147.

IV. A föltétes mondatok.

A föltétes mondatokat illetőleg a következőket kell megjegyeznünk.

1. A mai használattal egyezőleg az igemód jelentő, ha a feltevés bizonyos; ellenben föltétes, ha a feltevés bizonytalan vagy lehetetlen, pl.:

Ila az Ádám és Éva vétkeből az következők, hogy az Ecclesia el-fogyhat, azont mondhattuk a Láthatatlanról is. I, 655. Ila szintén meg-engednök-is, hogy Israelben el-fogyott az Ecclesia, következőnk, hogy mindenestől el-fogyott; u. ott.

2. *Hanem-ha* (= nisi) áll mindig a mai *ha csak — nem* helyett, mint: Senki maga igassága-felől bizonyos nem lehet, *hanem-ha* az Isten jelenti meg néki. I, 75. Külömben meg nem gyógyúl, *hanem-ha* valamelly barátta meg-hal érette. I, 154. A közönséges törvény azt mongya, hogy Vétek-nélkül, *hanem-ha* oka vagyon (= nisi adsit causa, ha csak ok nincs rá), nem kell senkit büntetni. I, 157. Senki a más ember ügyét nem értheti, *hanem-ha* meg-vallya előtte büneit. I. 564.

3. A latinos *ha ki-féle* mondatok előfordúlnak ugyan, de ritkán, mint: *Ila kinek* kevés okosságát láttuk, azt szoktuk mondani. . . I, 403.

V. A szórend.

A szórendet illetőleg általában megegyez a mai szokással; de vannak sajátságai is, melyek a következők:

1. Latinos szórendet használ gyakran oly módon, hogy az igét a mutató névmás és ennek vonzottja közé helyezi, pl.:

A Szent Atyák-is *azokat díchérik a tanítókat* (eos laudant magistros), kiknek predikállásokat a népek suhajtása követi. I, 71. *Azt mongyák az okát*, hogy . . . (eam dicunt causam. I, 546). Noha ő-is *abban volt a vélekedésben* (= eam habuit opinionem. II, 221). Tudom, hogy némellyek *abban voltak a vélekedésben*. II, 192. Szent Gergely *ezzel él a hasonlatossággal* (hac utitur similitudine). I, 257.

2. Hasonló latinos elhelyezésben találjuk a *pedig* (autem) kötőszót, és pedig kivétel nélkül:

Ez pedig az Ecclesiának *nevekedése* rövid időben történt

(= haec autem Ecclesiae propagatio). I, 261. *Ennek pedig a gyertyának* jeles példázattya-is vagyon. I, 537. *Ez pedig az ítélet* nem lehet a Papoktól, ha a bűnöket nem tudgyák. I, 547. *Ez pedig a bíró* nem lehet ki-ki ő-magán. I, 667. *Azoknak pedig a Szenteknek* fel-támadását a végre rendelte Kristus. I, 531.

3. az *is* kötőszó elhelyezésében is eltér néha a mai szokástól. Ezen jelenség, mely Pázmánynál s egyéb akkori íróknál is tapasztalható, szorgosabb egybevetés után latinismusra redukálható, azaz nem egyéb, mint az *is* kötőszónak latinos elhelyezése. Mint a *pedig*, úgy az *is* kötőszó is a név és névmása közé helyezkedik, mint a következő példák mutatják:

Erről-is az ördögi álhoktságról emlékezik szent Basilius. I, 429 (= *de hac etiam versutia mentionem facit* s. B. Noha *pedig ez-is a név* mindenkor illet Kristushoz (= *quamvis autem hoc etiam nomen*). II, 388. Kiket *ő-maga-is* az Isten sok-képpen tisztel (*quos ipse etiam Deus honorat*). I, 422. És *ő-maga-is* a Szűz Mária meg-jövendőlte (*et ipsa etiam Virgo M. praenuntiavit*). I, 422. Minthogy *ő-maga-is* Kristus szűz volt (*Quum ipse etiam Christus virgo fuerit*). II, 201.

Sajátságos, hogy azon esetekben, midőn manap az *is-t* az úgy nevezett igekötő és igéje közé helyezzük, ő (Pázmánynyal) az ige után helyezi azt, pl.:

Meg-érdemlette-*is* azt a méltóságot (ma így mondjuk: meg *is* érdemlette). I, 31. Úgy chelekedvén azért, és szokott gonosságából ki-térvén-*is* (= ki *is* térvén). I, 588. A poklos akár-mint *gyógyúlt-meg-is* (= gyógyúlt *is* meg). I, 195. Ha a sebek helyei-nélkül *akart volna* fel-támadni-*is* (= akart volna *is* feltámadni). II, 120. Oedipus a maga szemeit Nőszőknek nevezi . . . és meg-büntette-*is*, kivájján azokat (= meg *is* büntette). II, 193.

Sajátságos a következő kivételes eset: A Keresztet illik tisztelnünk, mivel-hogy *azt-is* ő-maga az Isten sok chodákkal feltisztelte (= mivel-hogy azt ő-maga az Isten-*is* fel-tisztelte). II, 519.

4. Az igekötőket-*is* néha a mai szokástól eltérőleg választja el vagy hagyja meg az igénél, pl.: Chak nem *vájják ki* egy-más szemét a versengők (= csak nem *kivájják* . . .). I, 334. Azt sem tudjuk, melly órában *el-jö* a halál. I, 420.

VI. Idegenségek.

Idegenségeken a latinismusokat és hebraismusokat értjük. Ezeket a tizenhetedik század íróinál egyáltalán feltaláljuk, s így Káldinál is.

a) A latinismusokat a mi illeti, ezek leggyakrabban és legszembeötlőbbek a mondatkötésben. Láttuk az igemódról, az idő- és célhatározó mondatokról szóló fejezetekben, hogy az igemód és igeidők alkalmazásában igen sokszor a latin nyelv szabályait követi. Még a szóvonzati latinismusokról kell megemlékeznünk, melyek azonban épen nem gyakoriak.

Aránylag gyakoribb eset, hogy a *mond* igét a latin *dicitur* módjára szenvedőleg alkalmazza, mint: Ezekből megértettük, miért *mondatik* a szem gondolkodni. II, 195. ugyanazért *mondatik* a szem kívánni. u. ott. Azt *mondatunk* kebelünkben hordozni, a mellyről gyakorta emlékezünk. I, 533. Az *mondatik* fel-támadni, a mi el-esett. I, 534. Senkiben egyébben nem *mondatunk* hinni, hanem csak az eggy igaz Istenben. II, 479.

Latinos módon fordul elő néha a *lenni* ige is, pl.: Tagadgya Clemens Alex. az Isten parancholatit *nehézeknek lenni*. I, 539. Celsus . . . a Kristust tagadta *Istennek lenni*. I, 712.

Ritkábbak a következő esetek: *Módgját* pedig (a körül-metélésnek) Isaias *meg-tanította* (= módgjára meg-tanít: modum docet). II, 228. Nyilván meg-vallották, hogy azt (az újonan született királyt) jöttek imádni: és annak *jelét mondoták* a Nap-keletben láttatott *chillagot*. II, 252. A Kristusban öltözni annyit térszen, mint a *Kristust* mi-bennünk *fényleni* (*Christum in nobis lucere*). II, 60.

b) Hebraismusok nagyon ritkán fordulnak elő. Ilyenek: Az újság *keresésének nyughatatlansága* (= az újság nyughatatlan keresése). I, 432. Hogy az igasság lenne győzedelmes, és nem a *disputálásnak elégsége* (= a sok disputálás). II, 12.

HARMADIK RÉSZ.

A harmadik rész a szótári anyagot foglalja magában. Könnyebb áttekinthetés végett ezt három részre osztottam. Az első rész azon szavakat és szóalakokat foglalja magában, melyek manap vagy egészen ismeretlenek, vagy más jelentésben fordulnak elő, vagy alakilag különböznek a mai használattól. Az értelem megállapítására a ritkább szavakat összehasonlítottam Molnár Albert, egykorú író szótárával, s a hol nem egyeznek meg, vagy a mi Molnárnál nincs meg, azt nem mulasztottam el az illető szó után megjegyezni.

A második rész a szólásmódokat (frázisokat) foglalja magában. Ezek között kétség kívül sok a népies, melyek mind Pázmánynál, mind egyéb akkori írónál is előfordulnak; de vannak köztük olyanok is, melyek Káldinak saját nyelvtudatából fejlődtek s így az ő sajátjai.

Az harmadik részbe iktattam a közmondásokat és közmondásszerű szólásokat.

Ezek között vannak olyanok is, melyek manap is kelenedők; de van sok olyan is, melyek sem Pázmánynál, sem egyéb írónál, sem a példabeszédek gyűjteményeiben nem találhatók. Sajátságos, hogy gyakran maga is kijelenti, hogy e vagy ama mondás példabeszéd.

Végül megjegyzem még, hogy az idézeteknél a következő rövidítéseket használom:

I, 125 = I. kötet, 125. lap.

II, 114 = II. kötet, 114. lap.

Tp. = Tíz Parancholatról-való predikációk.

I.

Ritkább szavak és szóalakok,

melyek a mai használattól vagy alakilag vagy értelemre nézve eltérők.

Áldázt. Theophilactus Constanczinápolyi Patriárka . . .
úgy néki *áldázt volt* a ló-tartásnak, hogy két-czer lovat tartott. I, 449. (Ezen szó igei képzés. Molnár Albertnél csak: *áldáz*: rabidus).

ágyas-ház: hálószoza. Midőn a Meny-asszony a Vő-legént az *ágyas-házba* hitta. I, 116.

ájtatatlan: ájtatosság nélkül való. I, 560.

ájtatlanság. I, 172.

álgjú: ágyu. II, 13.

álít: vél, gondol, tart. II, 306.

állapik: állapodik. II, 215.

állat, égi állat: égi test, csillag. Az *égi állatok*-is megindulnak: a Nap meg-homályosodik. I, 38.

állat: állít. sok helyen.

álló-kép: szobor. Nabukodonosor egy arany *álló-képet* chináltatott. II, 139.

al-pörös: vádlott; ennek ellenese *fel-pörös* és *vádló*. I, 684 és II, 125.

által-út: egyenes út, directa via.

álltall: restell. I, 132 és 459.

áltat: ámit. I, 60.

alutni, el-alutni: elaltatni. I, 304.

ámit, el-ámit: bámulatra ragad. A tudatlan halászok (az apostolok) a bölch filosofusokat *el-ámitották*, az ékessen-szólló orátorokat megnémitották. II, 14.

aranyas mise: adventi mise, Rorate-mise. II, 381.

arányoz: irányoz. I, 12.

áros ember: kereskedő. II, 118.

aszszú: száraz. Áron veszszeje, mely *aszszú* lévén, megvirágzott. II, 562.

avatni. az asszonyt szülés után a templomban megáldani. A Káplán keresztelhet, gyontathat, *arathat* és temethet. I, 461.

az-okáért: azért. (mindig így használja).

azontól: azonnal, rögtön. Ha (a Katholikusok) az övéket meg akarják óltalmazni: *azontól* azt költik reájok, hogy eszvesztők. I, 614.

Bálványozik: bálványt imád. Tp. 49.

bátor: ámbár. *Bátor* úgy legyen. II, 67.

békélet: békeltet, békít. Hogy minket Kristus az ő attyával *meg-békeltetne*. II, 119.

béllen: valószínűleg *b é r l e n i*, rábírní vlmire. *Rá-béllé* Káint az ördög, hogy meg-ölné az igaz Abelt. II, 212.

béles: valami töltött téstás-féle. Vitellius . . . barátinak két-ezer tál étket adott, és hat-száz Sestertius-érő *béleseket*. II, 301.

berbitél: mormog. A bü-bájosok olyat *berbitélnék*, a mit magok sem értenek. II, 61. M. murmuro.

berke: barka. *Berkét* szentelünk (Virágvasárnapján). I, 491.

birállani, *meg-birállani*: bírónak választani. Jól cheledkednének (a hadakozó felek), ha más szomszéd Fejedelmet *meg-birállának* és alkovásra mennének. I, 175.

birdogal: bír. Mind addig *birdogalta* Prágát. I, 610.

bizony: igaz. Az *bizony* dolog, hogy az ördög sokkal többet kíván a kárhozatért. I, 632.

bogách-kóró: *carduus* van így fordítva. I, 85.

bolyókás: bolondos. I, 39. M.-nál is.

bonchokos? A szépség jó erkölch-nélkül nem egyéb, hanem rút orcát mutató tükör . . . szép *bonchokos* ló, melyen rozsosz vitéz ül. I, 153. M.-nál nincs.

bor-nemissza. A Clitorius vize *bor-nemisszává* teszi az embert. I, 165.

böchü: főzelék. Dániel és társai kínálva sem akartak enni a király asztaláról-való gyenge étkekből, hanem csak

büchü eleséget kívántak. I, 24. és 353 M.-nál is aestimatio, item *legumen*, hülsenfrucht.

bötü: szöveg, textus. A zsidó és görög *bötünek* tulajdonsága szerint. I, 77. Ha a *bötüt* hamissan magyarázod. I, 295. Elég nyilván vagyon a *bötüből*. Tp. 2. M.-nál csak *littera*; pedig Pázmánynál is sok helyen kétségtelenül *textust* jelent.

búlchni: bucsú, indulgentiae. sok helyen.

büszött. meg-büszött Iázár II, 120. foetidus.

Cziczzer-borsó. II, 36.

czífra: pompa. A közönséges szokással mentik (az udvari legények) a *czífrát*. I, 582.

czinterim: temető. Azon gyermeket a *czinterimben* látta, hogy a temetés (sír) fölött imádkozott. I, 133.

czipellös: czipő. I, 55. (Sopron-megyében ma is czipellis).

czogatni el-czogatni az ebet: elhajtani. Ha az úra *el-czogattyá*-is előle (az ebet) vagy meg-rugja, nem gondol vele, hanem lábához fekszik. I, 385.

czühödik: czühülődik, készül. A míg *czühödött* és lajtorját keresett, a madár a fészekből *kiröpült*. II. 219. és I, 154.

Chalatkozhatandó: csalatkozható, fallibilis. I, 667.

chalatkozhatatlan. I, 195. (c s a l h a t a t l a n-t nem használ).

chalatság: csalódás. Magassága (az Isten bölcheségének) abban áll, hogy sem *chalatság*, sem kételkedés nincsen benne. I, 29.

chalóka: csalfa. *chalóka* róka. I, 157.

chaponik: csappanik. I, 24.

chaté-paté: csetepaté. A világ hatalmasi nagy *chaté-paté*t indítanak, mint ha a világot fel akarnák fordítani. I, 506.

chel-chapó: fecsegő. *chel-chapó* prókator. I, 101. M. scurra, garrulus, schwaetzer.

chergető: kerep, gyermeknek való játékszer. I, 445. (Sopron-megyében is így nevezik).

chikland: csiklandoz. A bújaság fulákja az embert bússítja, *chiklandgya*. II, 203.

chintalan: dísztelen. Mint a gombolyag czéznát, ha minyáért szép kerekdeden nem tekered, hová nagyobbbat nő, annál görbebb és *chintalamb* lesz. I, 126.

chitkó: csikó. I, 144 és 492.

chüchümü: csecsemő. II, 71.

chümchögés: csemcsezés. II, 37.

chömmölet-köntös: kék köntös. M.-nál *chömmölet*: cymatilis, himmelblau.

Dagály. I. b ü s z k e s é g. A haragosok búsulásból, a kevélyek *dagályból*, a nyomorultak fájdalomból kiáltnak. I, 317. II. h a r a g. A kik Junonak áldoztak, az áldozatra-való állatnak epéjét ki-vették, jelentvén, hogy a házasságtól minden *dagálynak* távul kell lenni. I, 154.) Pázmány is mind a két értelemben használja).

derék-képpen: főképen. Illyenek voltak derék-képpen az Ó-Testamentom-béli Atyák. I, 283.

diadalom: diadal. II, 68.

dib-dáb: haszontalan dolog. Bolondnak tartanók azt, a ki a Vásáron chak játékot nézne és aprólék *dib-dábot* forgatna. II, 57.

dohos. Lázárt-is akkor támasztotta fel, midőn már *dohos* volt a teste. I, 6. M.-nál *doh*: putor, gestank.

dögletni, meg-dögletni. Meg-tapodta a Sárkánt, ki sokakat *meg-döglet*. II, 138. M.-nál, inficio, corrupto.

döjt = dönt. I, 639.

dúdol. Táncz-nótát kezdett *dúdolni*. I, 304.

Ég: aer, levegő, lég. Azon *éggel* él a szolga, mint úra. I, 187. v. ö. *levegő ég*. I, 284.

egyébha: egyébkor. Melly jelenet nem chak ez-úttal történt, hanem *egyébha*-is. I, 117.

egyébhai: egyébféle. Ezt Urunk *egyébhai* példájával-is javallotta. I, 112.

eggyes: egyező, egyetértő. Nagyobb hasznát-is láthatnók hadakozásunknak, ha *eggyesek* volnánk. I, 176. *Egyesség*: egység. Az Anyaszentegyháznak tudománya tulajdon természetiből *eggyességet* nemz, az eretnecség pedig szakadást. I, 606.

eggyest: folyvást. A vak okosság el-hiteti vele, hogy ha *eggyest* nem ihatik, nem lészen böchületi. I, 408.

eggyül-eggyi: egytőlegig. I, 12.

eggyütt — *másutt*: egyik helyen — másik helyen. *Eggyütt* azt mondotta (szent Pál), *másutt* azt írja, II, 117.

éh: éhes. *éh* farkas. I, 601.

ekkidig: eddig. I, 614. és sok helyen.

el-böchül: elárverez. Ha minden marháját *el-böchüllik*-is adósságért. I, 317.

eléve: eleve, előre. I, 145.

előve-érő gyümölch, *elől-érő*, *utól-erő*, *utóltra-érő* és *későn-érő*. I, 461.

ellent-tart: ellenkezik. I, 128.

erkölchösség: csökönösség. Az aszszony jó kedvel engedgyen férjének, ha szintén tudgya-is *erkölchösségét*. I, 154. M.-nál is: moralitas és morositas.

érel: érint, ér. Vagy magunkat, vagy egygyetlen gyermekünket *érel*i (az Isten büntetése). I, 378.

erő-szakatt. Nem vólt fél-kedvű és *erő-szakatt*, hanem víg és jó-erejű. I, 14.

érték: tehetség. Nem kívánnya sz. Pál, hogy kiki maga erejéből próbálja azokat (az eretnek könyveket), mert arra nem mindennek vagyon *értéke*. I, 250.

érzékség: érzék, sensus. Isten testünket serény *érzékségekkel* fel-ékesíti. I, 234.

esküés: esküvés. I, 313.

esülék? moslék. A mit Kristusnak akarunk adni, jó és válogatott légyen, és nem valami szemétre-való *esülék*. I, 552. M.-nál nincs.

eszterag: gólya. Az *eszterag* avagy gólya. I, 130.

esz-vesztő: lázító, zavart okozó. I, 614; II, 5. (v. ö. az *azontól* szóval).

éz: íz. Mindennek tudja szája *ézt*. I, 429.

ézelít: izelít, izlel. II, 184. v. ö. *izelít*.

ezerte: ezerszer. Vagyon a bűnben valami gyönyörűség, de *ezerte* nagyobb a gyöttelelem, I, 213.

Fái. A világ kezdetekor az emberek elesége fű és *fái* gyümölch vólt. I, 436.

fanos: szőrös. Gubás ebnek *fanos* eb társa, lator latornak baráttya. I, 101. M. A. *fan*: pubes, der erste bart.

feír: fehér, *feír cheléd*: fehérnép. I, 360.

fékemlő: zabola. A lova *fékemlőjét* vagy zaboláját fogta. I, 609 és I, 577.

fekete sár: melancholia. A kiket pedig a melancholia a vagy *fekete sár* bánt. I, 117.

fél-felé tesz: félre tesz. Ha a Fejedelem nagy summa pénzt adna Sáfárának a szegények táplálására; a Sáfár pedig nagyobb részét *fél-felé* tenné. I, 447.

fel-fogad: megfogad. A harmad-napi hideglélés *fel-fogadtatta* véle, hogy szűzen marad. I, 699.

fellyeg: felleg, felhő. I. 471. M. *föllyeg*: nubes.

félszeg: csonka. Némelly kuldusok gyermekeiket megchonkittyák és *félszeggé* tészik. I, 334. M. mancus, mutilus, defectuosus.

fel-tisztel: megtisztel. I, 67.

ferteszet: fertőztet. I, 38; II, 80. *förtőztet*. II, 92 és II, 360.

fértet, be-fértet. A hová a kígyó fejét *befértetheti*. II, 37.

fetskendik: feccsenik. Az ő vérök az én ruhámra *fetskendett*. II, 543.

fityeréz. A vizlák mindent *fel-fityeréznek*, kivakarnak, el-árúlnak. II, 183. M. *fityeszők*: sagio, scrutor.

fittyen, ki-fittyen. A szózat mingyárt el-mulik és könnyen *ki-fittyen* elménkből. I, 249. Vitéz Úram *ki-fittyen* a nyeregből. I, 577.

fogadó: termékeny, foecunda. A Gelonium-nevű tó-mellett két nehéz-szagú kút vagyon: egyiktől a magtalan aszszony *fogadóvá* lészen. I, 166.

fogyat: fogyaszt. sok helyen.

folyamlani, 3. személy: *folyamik*: folyamodni. I, 286.

fül-ház: emelet. II, 204. M. palatium supernum.

fülöttébb-valóság: túlság, túlzás. Nekem a *fülöttébb-valóság* semmiben nem tetszik. I, 353.

friss: szép, gazdag. *friss* öltözet, *friss* lakás: gazdag lakmározás. *frissen* lakozó gazdag: az evangéliumi dús gazdag. I. 405. M. schön, herrlich.

fualkodás, fel-fualkodás. I, 74.

fualni, meg-fualni. Meg-fualván a trombitákat. I, 368. *fuás*: fuvás. I, 125.

fulák: fulánk, aculeus. I, 10.

futamtat: futtat. I, 37 és II. 520.

Gátol, által-gátol. Isten meg-vetette őket szándékokat *által-gátolván.* I, 642.

gömbölyeg: gömbölyű. Az ő kezei *gömbölyegek.* II, 140.

guggol, meg-guggol: kicsúfol. I, 54. M. ludifico.

gutta: guta. Meg-ütötte a *gutta.* I, 117.

gyakdoz: szúr. Ártalmasbak minden *gyakdozó* tövis-nél. I, 85.

gyakor: gyakori. *Gyakor* kimenés. I, 284. (mindig *i* nélkül használja).

gyakorol vlmít: látogat, frequentat. Az orvosok-is a betegek házát *gyakorlyák.* II. 402. (latinismus).

gyűlvész. Az ő gyűlekezetők, vagy-is inkább *gyűlvészök* felől méltán mondhatni. I, 206.

gyűrő: gyűrű. II, 52 és 127.

Habarnicza: tengeri hal. I, 152. M. A. polypus, ein meerfisch.

habahurján és oktalanúl ne vágj a dologba. Tp. 55.

háborág: háboruság. Tp. 39.

hagyás: parancsolat. Isten *hagyása.* II, 203.

hagyít: hajít, dob. I, 46.

hajtogat: hajtogat. *Hajtogatlya* és igazgattya a Pásztor a juhokat. II, 402.

háló-ház: hálószoba. Minthogy a szálláson csak egy *háló-ház* volt. I, 181.

hálól: hálóz. II, 112.

hamarságos. II, 77.

haraghatik: haragudhatik. II, 96.

hatalmazik: hatalmasodik. I, 307.

házártos: hazardjátékos. A *házártosok* . . . szánt-szándékkal elsőben valamit vesztnék, hogy a tudatlan játékos nagyobb summa pénzt tegyen fel. I, 370.

heazni, fenn-heazni. Hogy tanulnának a Szűzek *fenn* ne *heazni.* I, 428.

hernyü: hernyó. I, 617.

hevenyen: hevenyében. I, 569.

hintó-szekér. Azt akarná, hogy *hintó-szekéren* vinnék meny-országba. I, 213.

hítel: hívés. Az Isten nyitá meg szívét a *hítelre.* Tp. 56.

hitető: csaló. Ha Kristus fel nem támadott, nem *hitetőnek* találtatik-e és az Apostolok hamis tanúknak? I, 519.

hitlen és *hitlenség*. *hitlen* Tamás. II, 105 és 106.

hívádkozik: elsatnyúl. I, 328.

hívatal: hívás. Siket fülre nem vötte az Isten *hívatallyát*. I, 388. (Jelent nála officiumot is).

hívesítés: hüvösítés. I, 81.

hóldúl: hódol. I, 275; *hóldol*. I, 573.

hólnapoz: halogat. A leg-szükségesebb dologban *hólnapozott*. II, 43.

hon-való. A vitézek, ha valóban harcizolni akarnak, sok *hon-valóval* nem terhelik magukat. II, 13.

hová . . . *annál*: mentül . . . annál. A mennyei dolgok elsőben kichinyeknek láttatnak; de *hová* közelebb járúlsz hozzájok, *hová* tovább elmélkedel rólok: *annál* nagyobbaknak ítélled. I, 85.

húrogat, *meg-húrogat*: kigúnyol. I, 157. M. ludifico, verspotte.

húros madár: t u r d u s van így fordítva. I, 98.

*huszogatty*a az ebet. I, 457.

hült ok. Gyakorta *meg-hült* és haszontalan *okokat* fogunk mentségül. II, 8. (Alább *izellen* és *éretlen* mentséget említ).

hütös és *hütös feleség*: hitves társ. II, 222.

Ifiút: ifjúvá tesz. A Keresztségnek szentsége az embert *meg-ifiútt*ya és ifjú erőbe juttattya. II, 562.

ifiudik: megifjúl. A kit a Pallas veszszeje illetett, *meg-ifiudolt*. II, 562.

iggyenes: egyenes. II, 309. *iggyenetlenség*. II, 5.

ihlés: inspiratio. Az isten ihléséből adatott minden Írás hasznos a tanításra. Omnis scriptura divinitus *inspirata* utilis est ad docendum. Tp. 23.

iktatni: vinni, vezetni. A kinek Indiába kellene menni, nem jó néven venné-e, ha valaki hamar oda-*iktatná*? II, 207.

*illen*i innepet. II, 100; de *ül*ni is előfordúl. II, 165.

imette: ébren létében. A miről *imette* gondolkodik, gyakorta álmában is eleibe tűnik. I, 118.

imez: emez Tp. 5.

immal-ámmel: kelleetlenül. I, 139.

imhol : ihol, ecce. I, 32.

ingyen sem : nem is, sehogyan sem. A fáradságot *ingyen sem* érzik. I, 11. és sok helyen.

inde . . . unde. Ezeknek meg kell lenni, vagy *inde* vagy *unde* = minden áron. I, 475. (Győr-megyében ma is mondják : akár *inde*, akár *unde*).

ír : kenőcs, *íres* ruha : flastromos ruha. I, 489.

ismég : ismét. I, 32.

ivolya : ibolya. II, 390.

ízélit : ízlel. I, 128 v. ö. *ézelit*. II, 184.

jargal : nyargal. I, 306. M. curso, equito.

jútzottat : kápráztat, csal.

javallani : jóvá hagyni. Nem *javallom* azoknak vélekedéseket. I, 95.

jóság és *jóságos* : jóság, jóságos. (Sajátságos, hogy e két szót mindig így (sz-vel) írja).

Kábálkodik : kábaságot űz. I, 12.

kalapos-süveg : II, 576.

kaliba : gunyhó, tugurium. I, 13.

kamoka-köntös. I, 58. M. *Kamoka* = pannus Damascenus.

karvolj : karvaly. I, 310 és 697.

kászolódik. I. g á z o l, gázlódik. A ki parton áll, látván valakinek veszedelmét, nyújthat valami fát néki ; de nem kell úgy *bé-kászolódni*, hogy mind-ketten veszedelemben legyenek. II, 110. II. k é s e d e l m e s k e d i k. Addig kászolódnak, hogy a gyéként el-rántyák alólok. I, 554. A sz. Lélek malasztya nem tud késedelmes *kászolódást* : nescit tarda *molimina* virtus Spiritus. s. II, 149. M-nál nincs meg.

kechege : hal. M. sturio, stör. I, 356.

kendőzés : arczfestés. A *kendőzések* . . . a léleknek betegségét jelentik. I, 54.

kény : maga *kényyén* : önként. I, 333.

képtelen : méltánytalan. Ha valaki jobbágyira *képtelen* alókat vetne. I, 53. M. *képes* = aequum, condignum.

kérdezkedik : kérdezősködik. I, 77 és 432.

kéremés : kérés. I, 154.

kérkedékeny : kérkedő. I, 76.

keserő : keserű. I, 352.

keteputácska: gunya, holmi. II, 32. M. instrumenta, utensilia.

kéz-kenő: keszkenő, kendő. II, 52.

kietlen: pusztaság. A juh a *kietlenben* nem örömet marad. I, 604.

ki-ki-mind: mindenki. Az Isten ígéje igen jó esső, azokáért *ki-ki-mind* lássa, hová szivárkoztattya. I, 302.

kilis: daganat, kelés. I, 711.

kím: kém, explorator. I, 79.

kímlelni: kémelelni, *Meg-kímlik*, mely-felől erőtlemb a fala a várnak. I, 372.

kintornálni: énekelni (és pedig hangszer nélkül). Szaraskztikus kifejezése az éneklésnek; ma úgy mondanók: kórnyikálni. Némelly Újító Atyafiak az éneklést és Musikaszerszámokkal való zengést kárhoztatták. Chodálom, hogy ebben akadoznak, holott ők Baaliták módgyára *kintornálnak* mind a templomokban, mind az utzákon, midőn halottat kísérnek: a Lutheristák pedig sok helyeken Músika-szerszámokkal is élnek. I, 693.

kín-vallás: kinszenvedés. Jób az ő szenvedésében és *kín-vallásában* a szenvedő Kristust példázta. I, 531.

ki-változik: kiváltja magát. Nagy örömmel fel-venné a pénzt a rab, hogy *ki-változnék* rajta. I, 632.

kőborlás: rablás. I, 399.

kóchagosodik: megrészegedik. A ki szánt-szándékkal korchomára mégyen, nem mondhattya igazán, hogy történethől *kóchagosodott meg*. I, 582.

kompolárkodik: kereskedik. I, 525.

konfrajt: kalács. A gyermekeknek *konfrajtot* vagy kaláchoth ad kezébe. I, 45.

kornyadozó: gornyadozó. A kedve-tölt gazdagok *kornyalozók* és betegesek. II, 68.

koronka: fejdísz. Mellyet ha meg-gondolnának a leányok és menyetskék... inkább adnák pénzeket az Isten tisztességére, hogy-sem a tornyos *koronkákra*, a pók-halós gallérokra, a gyöngyös *fül-függőkre*, a tűzött és rakott *czipellősre*. II, 127. M-nál nincs meg.

koszoró: koszorú. II, 241.

kő-esső: jégeső. A konkoly a gabona-alatt lappang és nem érzi a *kő-essőt* és záport. I, 231.

könyves-ház: bibliotheka. II, 165.

köppöly. Hasonlók lévén a pióczákhoz és a *köppöly* üvegekhez. II, 184.

kötés: szövetség. A Magyarok a Keresztyén fejedelmekkel *kötést* tettek a Törökök-ellen. II, 221.

kötülék: kötelék. II, 61.

kuasz: kuvasz. I, 123.

kúr: földő, gyógyító víz. Ha sokan eggy *Kúrra* mennének, minnyáján azon vízből innának ugyan, de nem minnyáján eggy-aránt. II, 475.

kutarecz: kudarcz. *Kutareczot* vagy szégyent vallanak. I, 52.

Lajda: Leiden város. I, 397.

lakás: étkezés. Köz táplálása legyen és fris *lakásra* ne üzzön. I, 516.

láthatandó: látható, visibilis. A mint az Apostolok *láthatandók* voltak, olyannak kellett lenni az Anyaszentegyháznak-is. I, 198.

latrémos? vásott, lator. A *latrémos* gyermekek a tövisset is meg-hágják. I, 313.

lelkes test: corpus animale; *lelki test*: corpus spirituale. *Lelkes test* vettetik-el, és *lelki test* támad fel = Seminatur corpus animale, resurget spirituale. I, 527.

lengeteg: lengedező, ingadozó. *Lengeteg* gondolat. I, 307. Ezeket az igasságokat az Újítók meg-vetik, mint némelly *lengeteg* hívek-is. I, 200.

leppentyű: lepke. A gyermekek *leppentyű* vagy fénycs bogár-után izzadásig futosnak. I, 285.

leseskedik: leselkedik. II, 254. *leseskedő*. I, 401.

letenni: abrogare. Szükséges meg-vallanunk, hogy még a Tíz-Parancholat-is *le vagyon téve* = Decalogum esse abrogatum = el vagyon törülve, megszűnt kötelező lenni. Tp. 3.

lév: lé, *konyha-lév*: moslék. I, 123.

levegő ég: lég, aér. I, 284.

lével: van (a lenni igének frequentativuma). A minémű fogatkozások egyéb Birákban *lévelnek* (= saepe occurrunt),

azok a Kristusban nem lehetnek. I, 28. A tűndér chodák kevés és tudatlan emberek-előtt *lévélnék*. I, 61.

levelezik, meglevelezik: kilevelesül. I, 325.

lochódik az ifú a testi gyönyörűségeiben. I, 131.

lustosság: piszkosság. II, 37. *M. lustos*: sordidus.

Magyarán: majoránna. A máknak és *magyaránnak* kisebb a magva (mint a mustaré). I, 254.

maláta: moslék. A tékozló fiú csak a disznók *malátájával* sem tölthette gyomrát. I, 373.

major: béres, colonus, földműves. *Majorod*, ha nem szánt, nem büntetted-e meg? II, 61.

marczona, marczonaság: csekély, csekélység. A hüüös Istennek annyi jó teteményi-után akármi *marczona* dologért meg-bántya úrát. I, 233. Gyakorta merő *marczonaságért* sok vér ontatik. I, 401.

marczongni: marczangolni. I, 201.

marha: birtok, vagyon, res, sache. I, 337.

másúd: máshová. I, 452.

meg: ismét, újra. A Görögök négyszer vagy ötször a Római vallásra tértek; de álhatatlanok lévén *meg* el-hajlottak. I, 724.

meg-enged: elenged. Minden büntetése *meg-engedtett*. I, 565.

meg-hamisít: megczáfol. De mit patvarkodunk e nyomorúlt emberekkel, a kiket száma-nelkül *meg-hamisított* a Római egyház. Tp. 68.

meg-nevet: kinevet. *Meg-nevetvén* ötöt (Noét) Káin, meg-átkoztatott. I, 407.

meg-rügött fa: A régi *meg-rügött* fákat tövéből kiforgattya a szélvész. I, 48.

meg-tartozás: megtartózkodás, megtartóztatás. Zabolája vagyon a gonosztól-való *meg-tartozásra*. I, 41.

meg-virágzik: kivirágzik. Harmad-nap újonnan *meg-virágzott*. I, 116.

mély-föld: mér föld vagy mért föld. A Dromedariusok egy nap negyven *mélyföldet* elmehetnek. II, 251. (így ritkán).

mért-föld: mér föld. I, 628. (Többnyire így. Pázmány is mind a két alakot használja).

menten: azonnal. *menten* meg-halna. I, 89.

meredékes part: meredek. I, 13.

mértékleni: mérsekelni. I, 397.

miá: miatt. A bűnnek sebeibe ember *miá* estünk. II, 500. (igen ritkán).

míg: meddig. Midőn azt kérdezte volna Dárius, *míg* akarnának futni? felelék. I, 130.

míglén: míg. I, 143.

mihelyen: mihelyt. I, 9.

mindjárást: mindjárt. I, 29.

mív: mesterség. Sem *mívet* nem tanultál, sem kereskedést nem űztél. I, 553.

mív-szer: műszer. I, 317.

mívetlen arany. Az okos ember beszéde hasonló legyen az aranyhoz, de nem a bányákból vött *mívetlen*hez, hanem a tiszta *fel-mívelt* aranyhoz. II, 372.

munkáloszik: munkálkodik. II, 50.

muska: gabonaféreg. A gazdagok inkább engedik, hogy búzájokat a *muska* és egér emészsze. I, 447. *M. culex vinarius*.

műv-hely: műhely. II, 127.

Nád-méz: ezukor. II, 7.

nagyra-rágás: nagyravágás. I, 20. *nagyra-rágó*: nagyravágó. I, 79. Az emberi nemzet veszedelmének eredeti tellyességgel csak a világi és testi dolgokból származott, úgy-mint *nagyra-rágásból*, midőn Ádam elhitte az Ördög mondását. I, 20. A vakok vezetőt keresnek; mi pedig vezér-nélkül tévelygünk, és azt mongyuk: Nem vagyok én *nagyra-rágó*. I, 79.

nézél: nézeget. I, 88, II, 135.

— *nőszik*: nőszül. I, 148.

nyíri-bor. A ki nem Malozától vagy Tokai bortól, hanem az ecetes *nyíri bortól* részegszik meg. I, 470. (Valószínűleg nyírfa levéből készített bort ért. Ismeretes dolog, hogy a nyírfa tavasszal megfürva igen sok nedvet ád, melyet a szegény emberek italul használnak).

nyugat: nyugtat. Hogy *meg-nyugassa* őket. II, 5.

nyugottat: nyugtat. Isten az ő híveit *meg-nyugottattya*. I, 704.

Óldalaslag: oldalt. A fának chomója az, a melyből a chemeték nevelkednek *óldalaslag*. II, 77.

ollyatén; olyan. I, 24.

ollykor: olyankor. *Ollykor* ragad meg a halál, mikor ingyen sem vélnéd. I, 307.

ont, le-ont. A sebes szél *le-ontya* a házat. I, 367.

orozkodik: szökik. Szent Guido szüleitől *el-orozkodott* bizonyos órákban, hogy imádkoznék. I, 127.

ország-háza: főváros. Nabukodonosor nagynak mondotta Bablyont, melyet ő épített *ország-házának*. I, 70.

orv: lopó. Az *orv* ellophatya a gazdagságot. I, 639.

üdül: üdül, *fel-üdülvén* (a betegségből) azt kiáltotta. II, 276.

örv. A Török magának szokott halászni és a segítség *örvével* országokat foglal és rabbá téssen. I, 219.

ösztköl: ösztönöz. Vétkekre *ösztköli*. I, 149.

Pajtárs. II, 9. és 245.

palló: palló, bürü. Ha valami keskeny *pallón* kell menniek, nem látván hová lépnek, meg-esnek és nyakok szakad. I, 81.

palló: fúvó, fujtató. A mint a szénről a hamvat el-viszi a *palló*, vagy fúvó, vagy a szél. I, 241. M. A. *palló* = quatiens, agitans, ventilans; *pallom*: rostállom = evallo, vanmo. *palló* = ponticulus, brücklein. (Ez is azon ige participiuma, minthogy egy száll *palló* bürűnek vagy hidnak téve, rázza, hintálja az embert).

pántolódás: perpatvar, viszázkodás. I, 150.

panaszol: panaszkodik. Inkább *panaszol* másra. I, 583.

paranchol: szerez. Imé, a te gond-viselésed házas-társat és nagy gazdagságot *parancholt* néked. I, 460.

paraszt barát: laicus frater. Vólt egy laicus Barát (*paraszt Barátnak* nevezik némellyek). I, 101.

pechenyész szem. Nemely részegeknek véres és *pechenyész* szemök vagyon a bortól. I. 343.

pép: kása. Mikor születünk, kevés eledellel, téjjel vagy *péppel* meg-elégedünk. I, 83.

pepechelés? Az Atya (a gyermekének mutatott almát) nem mingyárt ereszti ki kezéből, gyönyörködven a gyermek esedezésén és rajta-való *pepechelésén*. I, 676.

peszér: alsóbb rendű szolga. Ha Király leányát valami lovász vagy *peszér* unszollaná. I, 359.

páh: hely. *páh*hez hasonlítottatik reménsége. I, 192.

píntes doktor, kik minden baj-ellen fürdőt rendelnek. I, 399.

pípeskedik: kevélykedik. Nem *pípeskedett*, sem pompára nem vágott. I, 18. v. ő. *püpösködik*.

pörlödni. A prokátorok egy-más-ellen *pörlölnek*. I, 201.

pribékség: hűtlenség. I, 117. M. *pribék* = transfuga, abtrünniger.

publikán: rigó. Ha a *Publikán*- vagy rigó-madárnak tükröt tesznek eleibe. II, 137. és I, 574. M. A. *publikán* = pelicanus.

purdi pénz: rossz, hamis pénz. A vásott gyermekek a *purdi pénzt* addig hordozzák, míg nem valami *vaklyás* kufarra kötik. I, 574.

püpösködik: kevélykedik. El-felejtik (pokolban a kárhóztak) gazdagságokat, mellyeket bírtak, méltóságokat, mellyekben *püpösködtek*. I. 401. v. ő. *pípeskedik*. M-nál *pípereskedik* = superbít. Pázmánynál *puposkodik* a dicsőségben.

Reked, ki-reked. *Ki-rekednek* Isten országából, kik . . I, 457.

rekkenteni: megsemmisíteni. A gonosz-tévők (a gyalázati miatt) kegyelemnek tartják, ha titkon *rekkentik-el* őket. I, 23 M. *supprimere, delere*.

rendelés: papszentelés, ordinatio. I, 665.

rend-ház: emelet. Eutichus a harmadik *rendházból* alá-esvén meghal. I, 242.

renget: ringat. Táplálni, pólálni, *rengetni* kell a gyermeket. I, 163.

reves töke: redves. II, 421.

robot. Nem terheli őket adóval és *robotával*. I, 442.

roshad: rothad. I, 303. M. *tabesco, putresco*.

rőza-koszorú: olvasó, rózsafüzér. II, 381.

röpös: röpdöz. I, 139 és sok helyen.

rusnya: ronda. Büdös és *rusnya* a számár. I, 154. A gyermekek a paraszt *rusnya* dajkához inkább sietnek. I, 45.

Safarina; concubina. II, 63.

sántálni: sántikálni. I, 382.

sápolódik: rimáncodik. Nem olvassuk, hogy József nyughatatlankodott volna *sápolódván*, mint s meddig lészen a dolog. I, 114 és 636. M. conquaeror, haesito.

sárga sár: cholera. A kiket a cholera a vagy *sárga sár* bánt. I, 117. v. ö. *fekete sár*.

satz: sarcz, ár. Hogy Istennek szabadulásunk *sattzát* vagy arrát megmutatná. I, 416.

Sina-ország. China I, 101.

sípolni, fel-sípolni: eltékozolni. Egy tékozló fiú *fel-sípolván* mindenét az-után torzán rágódott. I, 448.

sakk-játék: sakkjáték. I, 38.

sólya: solea, sandalium, pantoffel. M. I, 54.

sórálás? járáskelés, ácsorgás. A kichiny alkolmatosságoktól kell őrizkednünk; úgy-mint az Aszszony-állatokkal való tréheléstől és heában-való fel- s alá-*sórálástól*. II, 37.

sömürgözés: ráncz. M. ruga, corrugatio. I, 237.

suhajt: sóhajt. I, 10 és 614.

sújtól: sujtogat. Eggszer-kétszer *meg-sújtolván* a lovakat. I, 382.

suporlát: függöny. I, 216.

sül-disznő: tüskés borz. II. 123.

süt a ragya, meg-süti a plántát. I, 88.

Szabados: szabad, liber (mindig így).

számvető pénz. A vak koldus a *számvető pénzt* jó garasnak véli. I, 329.

sár: láb. Midőn egy ember azt álmodta volna, hogy egyik *szára* kővé lőtt, leg-ottan arra a részre meg-ütötte a gutta. I, 117.

száraszt: szárít, I. 341.

száraz betegség: sorvadás, p h t h i s i s van így fordítva. I, *szarvas kígyó*: coluber. I, 372.

szederjes: kék. Együtt látod a Szűzeknek szép feír lilomit, másutt a Mártiroknak piros rózsaít, másutt a Confessoroknak *szederjes* ivolyáit. II, 390.

• *szégyenség*: szégyen. Már annyiba jutott a dolog, hogy egy a szegénség s a *szégyenség*. I, 334.

szem, háló-szem. A kichiny halak kűnynyen által-bújnak a *háló szemein*. II, 19.

szentül, megszentül: szentté lesz. A kik sokat szarándokoskodnak, ritkán *szentülnek meg*. I, 426.

szerenchéltetni: kockkáztatni. A meg-maradással *szerenchéltetné* és veszedelemre vetné magát. I, 113.

szerszám. jó-illatú *szerszámot* égettek az oltáron. I, 351.

szerte-szerént: szerteszt. I, 99.

szérü: szűrű, cséplőhely, area. I, 214.

szerzett törvény: lex positiva van így fordítva. Tp. 12.

színleni, ki-színleni. Erdélyből és Magyar-országból a Jesuitákat vagy ki-kergették, vagy *ki-színlették*, jóllehet némelyeket közülök meg is tömlöczöztek. I, 614.

szintén: egészen. Nem *szintén* hitték az Apostolok az Aszszony állatok szavát. I, 545. M. penitus, etiam. (Ma már az előbbi értelemben nem használatos).

Szíták: Scyták, Szittyák. I. 163.

szoložma: zsolozsma. II, 338.

szós. hoszszú és *szós* beszédemet. Előszó. II.

szür-chuha. A szép bársony a *szür-chuhából* esett toldalékot nem szenved. Tp. 96.

Tachkó: ebfaj. Semmi kopó vagy *tachkó* úgy fel nem találja a nyúlát. I, 429.

tafota: selyem szövet. II, 420.

tahát: tehát. I, 74. (ritkábban).

táméntalan: töméntelen. II. 204.

tanú-bizony: tanú. Nem kell ötet (az ördögöt) hallgatni; mert az igazságot-is illendő *tanú-bizonytól* kell érteni. I, 374.

taraszka. Az álgýúval vagy *taraszkal*. I, 730.

tarcha? Kedvesb a testnek a kechke a kechegénél (hal), a *tarcha* a harchánál, a süldő a süllőnél, a tik a chiknál. I, 356. M-nál nincs meg.

taszigállodik: taszigálódik. II, 206.

tat: a hajó vége, puppis. A közönséges hajónak orra és *tattya* keskenyebb derekánál. I, 119. M-nál nincs meg.

tekenő: teknő. II, 371.

tekintél: megtekint. A ki marhát vészen, nem inígy-amígy *tekinteli meg*, hanem valóban meg-nézi. I, 414.

tekintet: tekintély. Magdolnának, úgy-mint nemes személynek, nagy *tekintete* volt. I, 543.

tenget: táplál. A zsidó papok magokat inkább *tengetvén*, hogy-sem a juhokat, a Pásztorinak nem tisztít, hanem csak nevét viselték. I, 607.

tenyészés: foecunditas. Inkább azt kell feleségül választani, a ki anyái *tenyészéssel* ékes, hogy-sem kurvái szépséggel. I, 152.

térengni: idestova térni. A gyermekek futosnak a lepentyük-után, s mint-hogy ezek ide s tova *térenznek*. II, 213.

Terpentina-fa: terebinthus. II, 501.

tetém: csont. Salamonnak királyi széke Elefánt-*tetém*ből volt. II, 77. és I, 146.

tettetes: tetszetős. A mint a feir a fekete-mellett *tettetesb*. I, 241.

tolú: toll. Nem *tolúból*-való pennával, hanem vas-pennával. I, 532.

tő: tű. Ha egy hajó-kötelet a *tő*-fokán által-vonszasz. I, 429.

többít: sokasít. I, 460.

többül: többé lesz. I, 703.

töltözik: tölti magát. II, 216.

törvény-fa: akasztófa. II, 257.

túr: fekély. A kin valami *túr* vagy fekély vagyon. I, 162.

túros: fekélyes. *Túros*-lábú kuldus. I, 315. (Ma csak már az ismert közmondásban használatos: Közös lónak *túros* a háta).

tündérség: kuruzslás. A bűbájosok minden *tündérséget* különböző okból chelekesznek. I, 61.

Udvartalanság: udvariatlanság. I, 51.

ugordik: ugrik. I, 176.

újontában: új korában. A mellyek *újontában* kedvesek voltak, azok időnek közbe-vetésével el-kopnak. I, 6.

újság: új hold. *Újságtól*-fogva Hóld-töltéig. I, 636.

úszdogál: úszkál. II, 34 és I, 612.

üllő-füllő? Dávid úgy meg-verte az Amalecziták seregét, hogy csak *üllő-füllő* szaladott el benne. I, 186.

űszög. Tűzes *űszöggel* el-űzte. I, 128. M. glüender brand és kalter brand.

Vaklyás: vaksi. *Vaklyás* kufárra kötik a purdi pénzt. I, 574.

valamidön: valahányszor. I, 666.

válló: vállú. Mint a disznó a *vállóban*-levő moslékot. II, 28.

váltani, fel-váltani: megváltani. A frissen-lakozó Gazdag . . . a bűneit *fel-váltani* nem akarta. I, 458.

varsa: halászszerszám, sagena. I, 424.

vásodkodik: a gyermek. I, 130.

venyike: venyige. II, 448.

verekedik: vergődik. A setétségből *ki-verekedvén*. I, 49 és 598.

verő. kalapács. Mint a kovách a *verővel*. I, 42.

veternye: papi zsolozma, matutinum. A nagy Hét-beli három utolsó napi *veternyekor* I, 658. *veternyei*. A három-napi *veternyei* zsolozma-után a dörömbözés jelenti a kiáltást, mellyel a zsidók Urunkra rohantak. I, 511.

vigaszik, megvigaszik: meggyógyul. A betegekre kezöket tészik és *meg-vigasznak*. II, 543. Super egros manus imponent et *bene habebunt*.

villámás: villámlás. I, 38.

villámik: villámlik.

viszsa-aggott: megvénült. Nem ilyen volt Susánna, ki nem félt a *viszsa-aggott* Biráknak fenyegetésétől. I, 49.

viszsa-veszni: összeveszni. Némelly részekék csak pán-talódnak, kötődnek, mindennel *viszsa-vesznek*. I, 343.

viszszút vonszani: ellenségeskedni. I, 401.

vítatni: vivotni, ostromolni. Midőn Torquatus eggy görög várost *vítatna*. I, 371.

Zaidúl, meg-zaidúl. A bornak erejétől *zaidúl* meg az ember. I, 162.

zajosodik: részegül. A ki bornak csak szagától-is *meg-zajosodik*. I, 339.

zanabona: zenebona. I, 174.

zománczozni: bevonni, elfüdni. M. A. gypso obducere, übertünchen. A jelen-való szent napokban (nagy héten) az

Anyaszentegyház *meg-zománcozza* a fényes napot a setét ét-szakával; az édes mézet a keserű epével. II, 218. (Tehát épen ellenkező értelemben használták a tizenhetedik században, mint ma szokás).

zúr-zavar: zűr-zavar. I, 212.

žengei: zsenge. *žengei kenyér*. II, 256.

žobrák gazdák, kik eleget sem mernek enni. I, 311.

II.

Sajátságos szólásmódok és nyomatékos kifejezések.

Agyon önteni: nyakon önteni. Eggy Aszszony eggy fazék forró vízzel *agyon öntötte* Isaaciust. I, 640.

ajtó sarkától vesz bülchút: megszökik. Mikor Luther az *ajtó sarkától vött bülchút* a Klastromban. II, 576.

álmát szakasztja. II, 67.

annyiba jutott: annyira jutott. I, 327.

ártya magát: beleavatkozik. Az Aszszony állat ne *ártsa magát* a férfiú dolgába. II, 210.

atyafiságot vet. Némelly részegek minden *lovászszal atyafiságot vetnek*. I, 343.

bajra híni. Meg-engedte Kristus, hogy az ő Híveit *bajra hihassa* az ördög. I, 357.

bé-baronálja a gonosságot: titkolja. II, 104.

be-éri a szükségét. Azzal (a pénzzel) mindenütt való *szükségedet be-érsz*. II, 485.

birodalma-alá kél: hatalmába jut. Török *birodalma-alá kelvén* országunk. I, 416.

bíró kezében a pör: sub iudice lis est = nincs eldöntve. II, 112.

bokor szökü predikátorok. II, 576.

bóldogságnak dereka: fő boldogság. Kik az Istent világosan látták, azzal a *Bóldogságnak derekát bírják*. I, 692.

bülchút ad. *Bülchút ad* az Istennek. I, 213. Minden testi kívánságoknak *bülchút adott*. I, 557.

chatúra bochattya a szemet. A ki szívét tisztán akarja tartani, *szemét ide s tova chatúra ne bochássa*. II, 193.

cherben marad. I, 397.

dajkálkodik vlkinek. Királyok *dajkálkodtanak* az *Anya-szentegyháznak.* II, 150.

dobolni vlmire: rávenni, felbízgatni. Némelly püspök sokakat *arra dobolt* és ingerlett. II, 102.

dolgát tartya: dolga után lát. A farkas, ha lehet, az egész nyáját fel-mészárollya, melyet sem az oroszlány, sem a medve nem chelekesznek; hanem ha jól laknak, *dolgokat tartják.* I, 609.

döcög az álla a haragos embernek. II, 347.

égbe-vigyorgó. Astrologus. II, 270.

eggy gyékényen árúlnak: egyenlők, hasonrangúak. Az emberek nagy állapotra jutván, régi szegény baráttyokról, kikkel *eggy gyékényen árúltak,* hamar el-felelkeznek. II, 187.

éhel holt prókátor. I, 327.

el-esik szíve: bátorságát veszti. I, 372.

el-fakada nevetve. I, 341.

el-köszönti vlkire a bort. I, 343.

el-szerzi dolgát: rendbe hozza. Gondot viselek magamra és *el-szerzem dolgomat.* I, 579. Addig vonattatik (a törvény) hogy a vétkes *el-szerzi dolgát.* I, 30.

érte van: rajta van. Az ördög minden erejével *érte vólt,* hogy az embereket kárhozatba vinné. II, 212.

eszébe vészi magát. Vegyük *eszünkbe magunkat.* I, 28.

farkas kaszára vetni: kegyetlenül legyilkolni. Nem *vetette* Urunk őket (az apró szenteket) *farkas kaszára,* hanem meg-engedte, hogy meg-öletnének. II, 207.

fejéhez szólni: capitale damnare, halálra ítélni. Ha a paraszt ember azont chelekeszi a fő embernek (t. i. arczúl chapja), nem csak hasonlóval, hanem sokkal nagyobb-is fizetnek néki és *fejéhez szólak.* I, 5.

fel-chap vlmít: felfal. A farkasok mindaddig kerengnek, míg nem valamellyik közzülök meg-esik; és azt leg-ottan ragadgyák, el-szaggattyák és *fel-chappják.* I, 612.

félék rajta, hogy ebben Nikodémusnak sok követői ne légyenek. II, 496. (= tartok tőle).

fel-éri a szükségét vlmivel. Az Apostoloknak csak öt árpa-kenyerők vólt, *mellyekkel* talám a *magok szükségét sem érték vólna fel.* I, 451.

fel-fogja vlkinek ügyét: pártfogásába vesz vlkit. Nagy buzgósággal *fel-fogták a betegek ügyét*. I, 180.

fel-önti a levet: füllent. Lehetetlen, hogy a cháchogó mindenkor helyén ejtse beszédét, és igen hamar *fel-önti a levet*. II, 186.

fel-tart: felnevel. Kit (Cyrust) Harpago az erdőben le-tett, egy Pásztor pedig reá-találván kalibájába vitt és ott *fel-tartott*. II, 150.

fel-törölt homlokú predikátor. II, 137.

félti subáját: bőrét. I, 51.

fel-veszi magát: kivergődik a bajból. Valamíg a mives ember szerszámát megtartya, reménsége lehet, hogy *fel-re-heti magát*. I, 317.

forog vlmin: töri fejét vlmin. A sátán igen *forog azon*, hogy a szemet meg-vakíthassa. Tp. 48.

forrót öntnek alája: megejtik, megcsalják. Észre sem ve-szik, hogy a *forrót alájok öntik*. I, 602. A hol ember azt vélné, hogy jó barátságot chelekesznek véle, véletlen a *forrót alája ontják* és meg-ejtik. I, 610.

furt-fejű prókátor. I, 242.

futásra veszi dolgát. Miólta predikáltatni kezdett a ke-reszt, a bálványok *futásra vették dolgokat*. II, 518.

fülébe esik: meghallja. I, 45.

hadba hirdet. Veszedelmes *hadba hirdetnek* benneteket. II, 469.

halgat vlkihez: engedelmeskedik. Mindenütt azon egy *Fő-pásztorhoz halgat* az Anyaszentegyház. I, 615.

három úttal: háromszor. Meg-győzvén Urunk az ördögöt három úttal a pusztában. I, 538.

határúl vetem: feladatúl tűzöm ki. Előszó. IV.

hasa-tültényit eszik: jólakásig eszik. Nem elégzik meg (a farkas) azzal, hogy *hasa-tültényit egyék* . . . hanem, ha lehet, az egész nyáját fel-mészárollya. I, 609.

hátat ad: megszalad. Ha láttya, hogy bátorságosan el-lene-áll, legottan el-esik szíve és *hátat ad*. I, 372. (latinismus = terga dat).

hímezni vlmit: szópíteni. Nem *hímezem*, sem palástolom *vétke-met*. I, 582.

idő-kelve : idő folytán. II, 79.

kalafintát hány : alattomoskodik, csal, bolondít. Akár-mint *hánnyák a kalafintát* a jó Astrologusok, okos ember nem hiszi czigányságokat. II, 270. M-nál *kalafinta* : fraus, dolus.

keze-alá szól : ellene szól. Ne dorgállya ember akkor attya-fiát, mikor búsúlt elmével vagyon, és *ne szóljon keze-alá*, hanem meg-várja, míg le-chendesedik. I, 489. Az Aszszony állatok úroknak *ne szálljanak kezök-alá*. I, 154.

kezeben szakad : csalódik, fölsül. Látván Herodes, hogy ez *kezeben szakadott*, más módon fogott a dologhoz. II, 219.

kezes-lábas hazugság. II, 598.

kézzől kézre kél a gonoszság. I, 139.

ki-dermed a világból. Szörnyű halállal dermedett ki a világból. II, 102.

ki-fojt a világból sokakat a szülésnek fájdalma. I, 163.

ki-nyílt igével : világos szóval. Ezen próféta *kinyílt igével* hívá Törvény-adónak. Tp. 12.

ki-szab rükít. Az okos szabók, hogy *ki ne szabják* a ruhából az *embert*, azt tarttyák, hogy jobb fél réffel több posztót venni. I, 13.

ki-öltöznek a kápából a barátok : ki-ugranak a csuhából. I, 308.

ki-szakad az iskolából : kimúlik. II, 107.

ki-tágúl a szorongatásból. Ha a *szorongatásból kitágulunk*, a buzgó imádságtól-is hamar meg-szününk. I, 439.

ki-veszi kétségét : meggyőződik. Hogy *kivenné kétségét*, szembe akart lenni véle. II, 496.

ki-vonta a nyakából a kápát : megszökött. I, 58.

konczról konczra hány. Bajazet a Rácz Despot fiait *konczról konczra hányatta*. II, 224.

konyhát ütni : lakmározni. I, 154.

köntös újából ki-rázni. Nem igyekeztem a Predikációkat a magam *köntöse újából ki-rázni*. Előszó. IX.

körmös kézzel nyúl vlméhez. I, 71.

köröm-szakadva : fáradtsággal. A mit *köröm-szakadva* találunk, meg-őrizzük. I, 223.

követ vet vlkivel : mérkőzik. Kevélységnek mongyák, hogy a Kristust akarjuk követni, és *követ akarunk véle retni*. I, 357.

közt ártya vlnihez : köze van hozzá. *Máriához* . . . soha semmi *közt* az ördög *nem ártotta*. II, 84.

kuhit mond : elhallgat. Ha találtnak, a ki Luther Márton-előtt eggyezett vélek a hit dolgában, orcánkra pökjenek : de ha nem mutathatnak, *mondgyanak kuhit*. II. 577.

lest vetnek a tolvajok. I, 316.

lesütik füloket és bánkódnak. I, 549.

lógón jár. Igen *lógón jár* a mostani Tévelygők vallása, ha ma egy vallásban találtnak, holnap másban láttathatnak. Tp. 58.

meg-áll vlki szarán. Meg-esküdtek, hogy *meg-állanak a Próféta szaván*. I, 477.

meg-esik a szíve rajta : megsajnálja. I, 196.

meg-esik neki : rosszul jár. *Heliodorusnak* valóban *meg-esett* az egyházi marhának elfoglalása. I, 328.

meg-fordúlt az agya-veleje. I, 286.

meg-keni vlki kezét : megvesztegeti. I, 375.

meg-rántya az árrát. Úgy tetszik, hogy jó ebédet készít (az ördög), de valóban *meg-rántya az árrát*. I, 287.

meg-vonszák az árrát. II, 329.

nyakon kötik : nyakon csípi. I, 328.

nyúzó-fosztó. Ha uzsorás és *nyúzó-fosztó* vóltál. I, 419.

örv, az örvével : azon szín alatt. *Az örvével*, hogy a Cheheket engedelmességre hozza, magának foglalta az országot. I. 610.

paisúl vészi : mentségül veszi. A keresztyényeknek kevesebb mentségek lehet, kik a Tudatlanságot *paisúl nem vehetik*. I, 37.

panaszkodva-szabású : panaszkodva. Szent Antal egy erős harcban nem látván a Kristust. *panaszkodva-szabású* azt mondotta : Hol vóltál Úram ? I, 618.

pattogattyák a szent Írást a mochkos ser-főzők s a bűdös Timárok. II, 437.

pompára nem vágott. I, 18.

porában sem kaphat : porába sem érhet. I, 480.

porba esik pechenyje : csalódik, felsül. Az ördög szorgalmatos, hogy álnokságát titkon tartsa, tudván, hogy ha kitudódik, *porba esik pechenyje*. I, 428.

red-felel: megigér. Hihető, hogy *red-feleltek* (a Mágusok) a király kéréséért. II, 210.

reá rakni rkire a vétet: reábizonyítani. Vétkemem nem tudom: de ha vagyon, *rakja reám*, és én a büntetést felveszem. I, 463.

részeges chap. Tanúllyanak ezen a *részeges chapok*. I, 341.

sebbe esett: megsebesült. I, 130.

siket föltre veszik Kristus szavait. I, 506.

szaggattak a drága ruhára. I, 55. v. ö. *pompára vág* és *üz valamire*.

szájára bochát. A gyermekeket nem kell *szájokra bochatani*.

szántani rkin: nyomorgatni. I, 152.

szarvat nevel magának a rozsásra. I, 28.

szerenchélteti magát: periculis exponit. A ki nem *szerenchélteti magát*, nem vitéz. Előszó. IX.

szerzi magát vlmire. *Fa-lábra szerzi magát* (a ki lábát el-vágta). II, 3.

szívet vesz. Olly *szívet vött*, hogy életét sem szánta. II, 485.

szomjával hal meg. I, 95.

szoros kezü: fösvény. I, 47.

szorúl a phundrája. I, 397.

tafota-gyomrú: kényes gyomrú. Méltatlanúl panaszkodnak némelly kényes és *tafota-gyomrú* emberek a bőjtnek szigorúsága-ellen. I, 355.

tanáchoh kérd: kér. *Tanáchoh kérdett* tőlök. I, 658.

táskára jút ügye: elszegényül. A hamis szolgák csak magoknak kopornak, és azzal egy chöppöt sem gondolnak, ha Úroknak *táskára jút-is ügyök*. I, 189.

torkollani vkít: feddeni. A hol (Péter) jutalmat kíván... Urunk *meg nem torkollotta*, hanem meg-igérte. I, 290.

torkon verve: erőszakkal. O melly sokan vannak, kik a szegénységnek véres veritékkel gyűjtött borát fél árrán *torkon verve* el-foglallyák? M. jugulum feriendo, *coacte*, torquendo.

torzán rágódik. A tékozló fiú felsipolván mindenét, azután *torzán rágódott*. I, 448.

törvényt láttat: tartat. Nagy irgalmasság azért, hogy az Isten *törvényt láttat* a papok által. I, 565.

tud vlmíhez : ért. Olly játékot jádzott, *mellyhez* semmit nem *tudott*. I, 489.

ügyét forgattya vkinek : védelmezi mint ügyvéd. M. Antonius, ki a római szószóllók között igen fő volt, egy M. Aquilinus-nevű fő embernek *ügyét forgatta*. II, 415.

üszögében van : rendezetlen állapotban van. *üszögében-ráló* drága kő: csiszolatlan. II, 7.

üz vmire : törekedik, vágyódik. Friss *lakásra* nem *üzött* = gazdag ételekre nem vágyódott. I, 84.

vásik a foga vmire. Kiknek *fogok* csak az egyházi *jövedelemre vásik*. II, 170.

veszett félben haggya : veszendőben. I, 3.

III.

Közmondások és közmondásszerű kifejezések.

A járt utat a járatlanért nem kell el-hagyni. Előszó. IX.

A ki szokatlan dolgot nem próbál, nem vitéz (szokták mondani). Előszó. IX.

A ki fejét bé akarja töretni, mongyon igazat. I, 59.

A ki a maga köntösét szakadva láttya, a másét nem föl-tozgattya. I, 77.

A barmoknak értelmők a hasokban vagyon (szokták mondani). I, 85.

Az alma nem esik meszsze fájától. I, 115.

A gonosz hollónak gonosz a tojása-is. I, 115.

A mi ritka, kedves (szokták mondani: quod rarum, carum). I, 173.

A kapát kapának, az ásót ásónak kell mondani. I, 183.

A hol az Istennek templomot építenek, az ördög örömetst kápolnát rakat. I, 223.

A magok rongyát más nyakára adgyák. I, 295.

Addig kell a vasat verni, míg tűzes. I, 221.

Annyit használ a beteg ember bőjte, mint a részeg imád-sága. I, 354.

A ki miben bűnös, abban gyanós. I, 381.

Annyit tud hozzá, mint a Czigány a harangöntéshez. I, 397.

A pénz magától nem tojik, ha nem kereskednek vele.
II, 50.

• A kákán-is chomót keres. II, 77.

Az emberek többet hisznek a szemnek, hogy-sem a fülnek. II, 108.

A Historicusok az Igasságnak aranyas kalánával ezer hazugságot nyeletnek-el. II, 112.

Az orosz-lány-bőrt róka-bőrrel tóldgya (= a mit erővel ki nem vihet, csellel viszi ki). II, 175.

Az aszszony állatnak hoszsú a haja, rövid az elméje.
II, 370.

A mi jó igaz; és a mi igaz, jó-is (mongyák a Filosofusok). I, 477.

A fő-emberektől nem lehet kettő, hogy ígérjenek-is s meg-is adgyák. I, 494.

A koczka olly hamar vakot vethet, mint hatot (szokták mondani). I, 503.

Az aszszony állatnak más chelekedete eleget nem téssen, ha maga kezével-is hozzá nem nyúl a dologhoz (régí példa-beszéd). I, 551.

Annyit tud hozzá, mint a számár a regéhez vagy hegedühöz (szokták mondani). I, 513.

A feér kenyér nem a koldus fogára való, meg-éri a korpa-kenyérrel-is (szokták mondani). I, 552.

A sok bába-között gyakorta el-vész a gyermek, és a sok orvos-között a beteg. I, 574.

A mit a szem nem lát, azt a szív nem bánnya (szokták mondani). I, 578.

A bűdös húsnak jóízű levét akarnak chinálni (= szépítik a bűnt). I, 584.

A szerenchét hajánál-fogva tartya (szokták mondani az igen böllog emberről). I, 623.

A maga fazéka-mellé szít. I, 667.

A mochkos vízzel a gyermeket nem kell ki-önteni. I, 690.

A mit a király nem szégyenl, miért szégyenlené a nemes ember? és a mit a bíró nem általl, miért általlaná a polgár? (szokták mondani). II, 251.

A ki ma nem alkalmas, hónap annál-inkább nem lesz. II, 251.

A ki mandolát akar enni, meg kell előbb a kemény hűjét törni. II, 252.

Az ékesen-szólló úti-társ szekér-gyanánt esik az úton. II, 256. (Comes facundus in itinere pro vehiculo est).

A varga a kaptánál maradjon. II, 268. (sutor ne ultro crepidam).

A ki szégyent akar vallani, higgye-el magát, és valóban meg-vallja (szokták mondani). II, 461.

Azon hajóban eveznek. I, 227.

Azon pórázon járnak. I, 228.

A felső várból ki-szöktek (= nincs ész). I, 343.

Bagolynak nincsen sólyom fia. I, 115.

Bolondnak fa-pénz-is jó. I, 335.

Bóldog város az, melly a békeségnek idején gondolkodik a hadról (tartya a példa-beszéd). I, 432.

Czigány harangot nem önt (szokták mondani). I, 729.

Egy bordában szőtték őket. I, 68.

Egy gyékényen árúlnak: egyenlők, egyrangúak. Szent Ferencz egykor számaron ülven nemes-nemből-való társa gyalog ment mellette, ki imígyen kezdett magában beszélni: *Nem árúlhatott* ennek az attya *egy gyékényen* az én atyámmal; és imé, ő számaron ül, és én vezetem. I, 134.

Egy lovat egy sípért (mint szokták mondani). I, 374.

Egy ember, semmi ember (régi példa-beszéd). II, 115.

Egy ember nem mindent lát. II, 125.

Egynek a keze erőtlen a harczra. II, 125.

Egyik kéz a másikat mossza. I, 523.

Előttök tűz, hátok-megett víz vagyon. II, 366.

Fánton-fánt: szeget szeggel. Néha szitkozódtam, s néha imádkoztam, *fánton-fánt* . . . a mi gonoszt egy-felől chelekedtem, azt másfelől helyére hoztam. II, 59.

Farkas lakik a Bárány-bőr-alatt, méreg vagyon a méz-alatt. Tp. 65.

Fojtós a rókának a körtvély, ha el nem érheti. II. 546.

Fordította palástját, a mint a szél fű. I, 72.

Gubás ebnek fanos (= szőrös) eb társa, lator latornak baráttya. I, 101.

Haragosnak kettős kára, meg-is verik s enni sem adnak (mondgyák a Magyarok). I, 354.

Hasznos munkának ember nem érzi fáradságát (szokták mondani). I, 269.

Heába vettetik a háló a szemes madarak eleibe. Előszó. III. (Frustra jacitur rete ante oculos pennatorum. Szent írási mondás).

Heában a malomban hegedülni. I, 409.

Helyén vagyon az agya-veleje. I, 403.

Ha Péter nem akarja, akarja Pál. II, 214.

Hideget meleget azon szájból fúj, édes és keserű vizet ául azon forrásból. I, 229.

Isten sem siet, sem feled. I, 114.

Itt fekszik a nyúl: itt a baj forrása. A gyónó nyilván meg-beszéllye a dolgot minden környüle-valókkal, hogy meg-értse a pap, *hol fekszik a nyúl?* I, 582.

Jó fog-vonyónak kell lenni, a ki a foggal valami kevés húst ki nem vonszon. II, 179.

Jó renden vagyon szénájok. I, 641.

Jobb az úton járni sánta lábbal-is, hogy-sem az út-kivül futni. II, 476.

Jobb ma a kézben-való veréb, hogy-sem hólnap a mezőn-járó tűzok. I, 579.

Jobb a ki bochkorban keresi marháját és chizmában költi, hogy-sem a ki chizmában keresi és bochkorban költi. I, 136.

Kapa s ásó választya el a házasokat. I, 155.

Keveset használ a szó, a hol a kéz nem segít. I, 72.

Kedvesb a testnek a kechke a kechegénél (hal), a tarcha a harchánál, a süldő a süllőnél, a tük a chiknál (mint a farkas mondotta). I, 356.

Kétszer-is meg-mérje, míg nem egyszer messe (mondják az okos szabók). I, 726.

Ki bőjtől, s ki haragjában nem eszik (mondgyák a Magyarok). I, 354.

Ki gyermekét sok bábára bízza, el-veszti. I, 182.

Ki-adnak rajta, mint a Patai szűrön. A Nagyságos úrak Senior úrainéik ellen-is *ki-adnak rajta* (a predikatoron), *mint a Patai szűrön*. II, 576.

Kígyó farka vágását el nem felejtí. II, 266.

Künnen meg-ismérik az ebet szóréről. I, 610.

Künnnyebb a hazug embert szavánu meg-kapni, hogy-sem a sánta rókát meg-fogni. II, 453.

Künnen meg-talállya a zák foltját. I, 613.

Künnny hat ló-után a szekeret tólni. I, 222.

Lassan járj, s hamarébb el-jútsz. II, 46.

Magok-alá ontyák a forrót = maguknak okoznak bajt. I, 667.

Meg-adta a bak-árrát = pórul járt. Julius Caesarinus fel-bontatta László Királlyal az Amurát Török Chászárral-való kötést: de *meg-adta a bak-árrát*. II, 221.

Meg-veszett az agya-veleje (szokták mondani arról, ki-nek kevés okosságát láttuk). I, 403.

Nehéz a dér a békának. I, 416.

Nehéz a nagy gazból ki-gázlani, nehéz a hamisságot óltalmazni. I, 453.

Nem adnak vámot a hazugságról. Elvetették a sulykot az Erdélyi Arianusok. De nem choda: *nem adnak vámot a hazugságról*. I, 721.

Nem a jászol keresi az ökröt, hanem az ökör a jászolt. I, 248.

Nem minden bogár szereti a jó szagot. I, 102.

Nem mind arany, a mi fénylik. I, 362.

Nem a ház teszi böchületessé a gazdát, hanem a gazda a házat. II, 131.

Nem illik számárhoz veres nyereg, sem félénk katonához fris fegyver. II, 472.

Nem vitéz, a ki bolondúl vész. Előszó. IX.

Ninchen olyan alá-való tiszt, mellyre ember ne talál-tassék (példa-beszéd). II, 214.

Nyúl-helyett zákban machkát árúl. I, 691.

Olajjal óltya a tüzet, sarkantyúval állattya a sebesen-futó lovat. I, 321.

Pénz emberség, ruha tisztesség. I, 52.

Porba esik pechenyéje = felsül, csalódik. I, 428.

Rosz szíve van (szokták mondani a félénkről). I, 403.

Sem íre, sem szelenczéje: nem ért a dologhoz. Nem illik, hogy borbélyá tegye magát, a kinek *sem íre, sem szelenczéje*. II, 268.

Szegény ebéd az, melynek vachorája nincsen. II, 531.

Szeget szeggel kell ütni. I, 371.

Tetten-tedd, gyónton-gyónd, tagadton-tagadd (szokták mondani). I, 569.

Ugrál, mint a Noe bakja. I, 343.

Új szita rosta szegen függ; végre a pad-alatt-is eleget hever (tartya a köz-beszéd). II, 36.

Úgy élt, mint a disznó, úgy holt meg, mint az eb, úgy temettetett el, mint a számár (szokták mondani a dobzódóról). I, 437.

Úgy illenek egybe, mint a bot a tegezbe. I, 453.

Úgy fél tőle, mint az ördög a keresztől. II, 517.

Vagy kosúl, vagy bakúl meg kell annak lenni. A királyok nem nézik, meg-fizetheted-e a fel-vetett adót: hanem *vagy kosúl, vagy bakúl meg kell az övéknek lenni*, ha nyakad szakad-is. II, 263.

Vert viszen veretlent. I, 614.

Melléklet öt kháymik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudományának művelése hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l. 40 kr. — IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l. 20 kr. — V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériák 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól 15 kr. — VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l. 15 kr. — IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Samuél r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól. 1875. 48. l. 30 kr. — IV. Szám. Brassai és a nyelvújítás. Ballagi Mór r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. Szám. Emlékezés. Kriza János l. t. felett Szász Károly l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. Szám. Művészet és nemzetiség. Bartalus István l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. — VII. Szám. Aeschylus. Telfy Iván lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. Szám. A mutató névmás hibás használata. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. Szám. Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve. Imre Sándor l. tagtól. 1876. 97 l. 60 kr. — X. Sz. Bérczy Károly emlékezete. Arany László l. tagtól 10 kr.

Hatodik kötet. 1876.

I. Szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. Mayer Auréltól. 10 kr. — II. Szám. A mandsuk szertartásos könyve. Bálint Gábortól. 10 kr. — III. Szám. A rómaiak satirájáról és satirairóikról. Dr. Barna Ignácztól. 20 kr. — IV. Szám. A spanyolország arabok helye az iszlám fejlődése történetében összehasonlítva a keleti arabokéval. Goldziher Ignácztól. 50 kr. — V. Emlékezés. Jakab István l. t. fölött. Szász Károly r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. Szilágyi István l. tagtól. II. Vaszary Kolostól. III. Révész Imre l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékezés. Mátyr Gábor l. t. felett. Bartalus István l. tagtól. 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszonyosságai. Barna Ferdinánd l. tagtól. 20 kr. IX. Eranos. Telfy Iván lev. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igékről. Joannovics György l. tagtól 40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. Barna Ferdinánd l. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos, magyar-sinai nyelvhasznítása. Budenz József r. tagtól 10 kr. III. Lessing (székfoglaló). Zichy Antal lev. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között Barna Ferdinánd, lev. tagtól. 10 kr. — V. Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. Barna Ferdinánd l. tagtól. 30 kr. VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. Telfy Iván lev. tagtól. Ára 30 kr. — VII. A nevek uk ésük személyragairól. Imre Sándor l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékezés. Székács József t. tag fölött. Ballagi Mór r. tagtól. 20 kr. — IX. A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek. Vámbéry Ármin r. tagtól. 10 kr. — X. Bátor László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) Volf György l. tagtól. 10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. Dr. Ábel Jenő től. 60 kr. — II. A mordvaiak pogány Istenei s ünnepi szertartásai. Barna Ferdinánd l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. Dr. Genetz Arvidtól. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetről. Gróf Zichy Ágosttól. 1 frt. — V. Emlékezés. Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmádon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta Szász Károly r. t. 10 kr. — VI. Ukkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. Hunfalvy Pál r. tagtól. 20 kr. — VII. Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben. Mayer Auréltól. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. Dr. Ábel Jenő től. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. Dr. Pozder Károlytól. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló Imre Sándor r. tagtól. 30 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Emlékezés Schiefner Antal k. tag felett. Budentz J. r. tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budur Java szigetén. Dr. gróf Zichy Ágost l. tagtól 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. Ballagi Mór r. tagtól 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nemzetisége. Vámbéri Ármin r. tagtól 30 kr. — V. A Kün- vagy Petrarkacodex és a künök. Hunfalvy Pál r. tagtól 30 kr. — VI. Emlékezés Lewes Henrik György külső tag fölött. Szász Károly r. tagtól 10 kr. — VII. Ős vallásunk főistenei. Barna Ferdinand l. tagtól 40 kr. — VIII. Schopenhauer aesthetikája. Dr. Ruzsicska Kálmántól. 10 kr. — IX. Ős vallásunk kisebb istni lényei és áldozat szertartásai. Barna F. l. tagtól 30 kr. — X. Lessing mint philologus. Dr. Kont Ignácztól 30 kr. — XI. Magyar egyházi népelemek a XVIII. századból. Székfoglaló. Bogisich Mihály l. tagtól 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról; főleg a szóképzésben. Simonyi Zsigmond l. tagtól 20 kr.

Tizedik kötet.

I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) Simonyi Zsigmond l. tagtól 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar hünmonda. (Székfoglaló.) Heinrich Gusztáv l. tagtól 20 kr. — III. A M. T. Akadémia és a szömi irodalmi társaság. Hunfalvy Pál r. tagtól 20 kr. — IV. Értsük meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) Joannovics György t. tagtól 30 kr. — V. Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. Ballagi Mór r. tagtól 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophocles tropusaival. Miveltségtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropikájához.) Dr. Petz Vilmos tanártól. 60 kr. — VII. Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. Szász Károly r. tagtól 10 kr. — VIII. Cationale et Passionale Hungaricum. Bogisich Mihály l. tagtól 30 kr. — IX. Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. Jakab Elek l. tagtól 50 kr. — X. Emlékezés Klein Lipót Gyula kültag felett. Dr. Heinrich Gusztáv l. tagtól 40 kr. — XI. Újabb adalékok a magyar zene történelméhez Bartalus István l. tagtól 40 kr. — XII. A magyar romanticismus. (Székfoglaló.) Bánóczy József l. tagtól 10 kr. — XIII. Újabb adalék a magyar zene történelméhez. Bartalus István l. tagtól 40 kr.

Tizenegyedik kötet.

I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? Hunfalvy Pál r. tagtól.	20 kr.
II. Ujgörög irodalmi termékek. Dr. Tótfy Iván l. tagtól.	40 kr.
III. Középkori görög verses regények. Dr. Tótfy Iván l. tagtól.	30 kr.
IV. Idegen szók a görögben és latinban. Dr. Pozder Károlytól.	50 kr.
V. A csuvasokról. Vámbéry Ármin r. tagtól.	30 kr.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások birálata,

tekintettel

az ujtás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM: Bevezetés. — I. Hangtani ujtások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 frt.